

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“AZƏRBAYCANDA BÜDCƏDƏN MALİYYƏLƏŞƏN TƏŞKİLATLAR
ÜÇÜN MMUS-A ƏSASƏN MALİYYƏ HESABATLARININ
HAZIRLANMASI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ____ ” _____ **2022-ci il**

“AZƏRBAYCANDA BÜDCƏDƏN MALİYYƏLƏŞƏN TƏŞKİLATLAR
ÜÇÜN MMUS-A ƏSASƏN MALİYYƏ HESABATLARININ
HAZIRLANMASI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı 060402-Mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: “Xidmət sferasında mühasibat uçotu və audit”

Qrup: 420

Magistrant:
Cavadova Xalidə Şahbaz qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Cəfərov Elxan Orxan
oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil
oğlu
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi
oğlu
_____ **imza**

BAKİ – 2022

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

BAS	Beynəlxalq Audit Standartları
BMHS	Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
IASB	Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası
IASC	Beynəlxalq Audit Standartları Komitəsi
IFRS	International Financial Reporting Standards (Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları)
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
QR	Qazaxıstan Respublikası
MHBS	Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı
MMS	Milli Mühasibat Sistemi
ÜDM	Ümum daxili məhsul

Elm andı

Mən, Xalidə Cavadova Şahbaz qızı and içirəm ki, “Azərbaycanda büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün MMUS-a əsasən maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etməklə yazmışam.

AZƏRBAYCANDA BÜDCƏDƏN MALİYYƏLƏŞƏN TƏŞKİLATLAR ÜÇÜN MMUS-A ƏSASƏN MALİYYƏ HESABATLARININ HAZIRLANMASI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Mühasibat uçotu (maliyyə) uçot prosesinin yekun və həlledici mərhələsidir. Mühasibat uçotu (maliyyə) kontekstində müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti, fəaliyyəti və maliyyə fəaliyyəti haqqında məcmu məlumatlar əks etdirilir. Maliyyə əməliyyatlarından əldə edilən məlumatlar müəssisənin müxtəlif seqmentlərində təsərrüfat fəaliyyətini təhlil etmək, onun müsbət cəhətlərini və çatışmazlıqlarını müəyyən etmək, plandan çıxmaq səbəblərini müəyyən etmək, bütövlükdə biznesin səmərəliliyini qiymətləndirmək, onu təkmilləşdirmək və digər məqsədlər üçün istifadə olunur.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiya işinin məqsədi mühasibat (maliyyə) uçotunun auditinin mövcud metodologiyasını qiymətləndirmək, səmərəli idarəetmə qərarlarının dürüst və obyektiv məlumatlar əsasında qəbul edilməsini təmin etmək və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməkdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: statistik-iqtisadi, balanslı, sadə və güzəştli tədqiqat

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını müxtəlif yerli və xarici mənbələr, elmi tədqiqatlar, imzalanan fərmanlar və tarixi faktlar təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın əsas məhdudiyyəti bu sahədə statistik informasiyaların olmamasıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktik nəticələri: Mühasibat uçotu (maliyyə) bazarı iştirakçılarının tədqiqində bazar münasibətlərinin məqsədi müxtəlifdir: biznes tərəfdaşlarının bərdə qaytarılmasının mümkünlüyü haqqında məlumat, investor riskinin qiymətləndirilməsi, təşkilatın inkişaf perspektivi və maliyyə sabitliyi, səhmlərin qiyməti, dividendlərin ölçüsü və ödənilməsi qaydalarıdır. Mənfəətin həcmi, onların düzgün ödənilməsində və büdcəyə qaytarılmasında maraqlıdır.

Nəticələrin istifadə olunma bilməsi üçün səhələr: Tədqiqatın nəticələri müəssisənin pul vəsaitlərinin hərəkətini, əmlakını, maliyyə vəziyyətini və maliyyə fəaliyyətini daha dolğun qiymətləndirməyə imkan verəcək və ali təhsil müəssisələrində tədris vəsaiti kimi iqtisadi cəhətdən istifadə olunma bilər.

Açar sözlər: idarəetmə, mühasibat uçotu, maliyyə

PREPARATION AND IMPROVEMENT OF FINANCIAL STATEMENTS FOR BUDGET-FINANCED ORGANIZATIONS IN AZERBAIJAN BASED

SUMMARY

Relevance of the research: Accounting (financial) is the final and decisive stage of the accounting process. In the context of accounting (finance), aggregate information on the economic activity, activity and financial activity of the enterprise is reflected. The information obtained from financial transactions is used to analyze the economic activity of various segments of the enterprise, to identify its strengths and weaknesses, to determine the reasons for failure, to assess the efficiency of the business as a whole, to improve it and other purposes.

The purpose of the research: The purpose of the dissertation is to evaluate the existing methodology of audit of accounting (financial) accounting, to ensure effective management decisions based on accurate and objective information and to identify areas for its improvement.

Research methods used: statistical-economic, balanced, simple and preferential research

Research database: The research database consists of various local and foreign sources, scientific research, signed decrees and historical facts.

Limitations of the study: The main limitation of the study is the lack of statistical information in this area.

Scientific novelty and practical results of the research: The purpose of market relations in the study of accounting (financial) market participants is different: information on the possibility of debt repayment of business partners, assessment of investor risk, prospects and financial stability of the organization, stock price, dividend size and payment rules. The amount of profit is interested in their proper payment and return to the budget.

Areas for the use of the results: The results of the study will allow a more complete assessment of the cash flow, assets, financial condition and financial performance of the enterprise and can be used economically as a teaching aid in higher education institutions.

Keywords: management, accounting, finance

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL.	İQTİSADİYYATIN QLOBALLAŞMASI ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ SEKTOR ÜÇÜN MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ STANDARTLARI ƏSASINDA MALİYYƏ HESABATLARININ HAZIRLANMASININ ZƏRURİLİYİ VƏ AZƏRBAYCANDA BU STANDARTLAR ÜZRƏ MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNİN VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİ TƏMİN EDƏN QANUNVERİCİLİK BAZASININ YARADILMASI.....	12
1.1.	İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlara uyğun hazırlanmasının zəruriliyi.....	12
1.2.	MDB ölkələrində ictimai sektor üçün Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi ilə bağlı toplanmış təcrübələr və islahatlar.....	17
1.3.	İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində Azərbaycanda büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün MMUS-dan ictimai sektor üçün MUBS-na keçidin zəruriliyi.....	28
II FƏSİL.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNDƏN MALİYYƏLƏŞƏN TƏŞKİLATLARDA BÜDCƏ TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ TƏTBİQİNİ TƏMİN EDƏN QANUNVERİCİLİK BAZASINA UYGUN OLARAQ MALİYYƏ HESABATLARININ VƏZİYYƏTİ.....	32
2.1.	Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda uçotun aparılmasının təhlili.....	32
2.2.	Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların (keyfiyyət göstəriciləri) tətbiqi problemləri.....	47
III FƏSİL.	AZƏRBAYCANDA BÜDCƏ TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN İCTİMAİ SEKTOR ÜÇÜN MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ STANDARTLARINA UYGUN OLARAQ MALİYYƏ HESABATLARININ HAZIRLANMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	49
3.1.	Mütəxəssislərin bilik və bacarıqlarının mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq tələblərə cavab verməsi.....	49
3.2.	Maliyyə hesabatlarında əks olunmuş məlumatların keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması üzrə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi.....	57
3.3.	Azərbaycanda yeni maliyyə hesabatlarının tətbiqinin təmin edilməsinin müxtəlif formalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	63
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	69
	Əlavələr.....	70
	Cədvəllərin siyahısı.....	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir iqtisadi sistemdə Azərbaycanda büdcədən maliyyələşən təşkilatların maliyyə hesabatlarının hazırlanması, effektiv fəaliyyətinin təşkili əhəmiyyətli dərəcədə aktual məsələlərdəndir.

Vergi qanunvericiliyinin mürəkkəbliyi və qeyri-kamilliyi, ona riayət olunmasına ciddi nəzarət ona gətirib çıxarır ki, büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanması mühasibat xidmətinin bütün fəaliyyəti vergi uçotunun təmin edilməsinə yönəldilmiş olur və mühasibat uçotunun əsas funksiyalarından biri təşkilata məlumat verməkə ibarət olur və idarəetmə prosesi həyata keçirilməmiş qalır.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanması münasibətdə mühasibat uçotu, audit və vergitutma sahəsində normativ-hüquqi bazanın mükəmməl olmaması məlumatların büdcədən maliyyələşən təşkilatların maliyyə hesabatlarının hazırlanması uçotu və hesabatında zəif əks olunmasına və nəticədə bu və ya digər məlumatların qeyri-adekvat qavranılmasına gətirib çıxarır və bu səbəbdən də müəssisələrin mühasibat uçotu və hesabatlarının təkmilləşdirilməsi problemi Azərbaycan Respublikası sahibkarlığı üçün həmişəkindən daha aktual mövqe tutur. Eyni zamanda, büdcədən maliyyələşən təşkilatların maliyyə hesabatlarının hazırlanması fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ondan ibarət olur ki, o, mühasibat uçotunun təşkili və aparılması, maliyyə hesabatlarının tərtibi, müxtəlif istifadəçi qruplarının məlumat ehtiyaclarını ödəmək üçün müəssisənin fəaliyyət göstəricilərinin təqdim edilməsinin tərkibi və qaydası üçün qeyri-standart yanaşmaları tələb edir. Bu problemlər, fikrimizcə, hazırkı dissertasiya işində seçilmiş tədqiqat mövzusunun aktuallığını müəyyən edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Müəssisələrinin maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını yerli və xarici iqtisadçılar araşdırmışlar. Bununla belə, bu problemlərlə məşğul olan müəlliflərin kifayət qədər geniş dairəsinə baxmayaraq, xidmət sektoru müəssisələrinin maliyyə nəticələrinin təhlili ilə bağlı bir çox məsələlər zəif öyrənilmiş və əfsuslar ki, çox mübahisəli olaraq qalmaqdadır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri: Dissertasiya işinin yazılmasında məqsəd büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının qiymətləndirilməsini, mənfəətin artırılması ehtiyatlarının müəyyən edilməsini, rentabelliği və onların müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə təsirini öyrənməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün iş planı bu işin fəsilərində açıqlanan vəzifələri müəyyən edir:

Tədqiqatın obyektini və predmetini: Tədqiqatın obyektini büdcədən maliyyələşən təşkilatlar, predmetini isə müəssisələrin maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqat prosesində müxtəlif metodlardan istifadə edilməsi nəzərdə tutulub. Tədqiqatın birinci fəslində araşdırmanın nəzəri aspektlərini əhatə edir. Ona görə də, bu fəslin yazılmasında daha çox müşahidə, müqayisəli təhlil, analiz metodlarından istifadə edilmişdir.

İkinci fəsil tədqiqatın əsasən təhlil hissəsini əhatə edir. Sözügedən təhlilin aparılması üçün statistik və ya analitik təhlil, müqayisə və qrafik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Son fəslin yazılması üçün isə elmi metod və yanaşmaların kombinasiyasından istifadə edərək əldə edilən nəticələrin müqayisəsi metodologiyasından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını müxtəlif yerli və xarici mənbələr, elmi tədqiqatlar, imzalanmış fərmanlar və tarixi faktlar təşkil edir. Dissertasiya mövzusunun nəzəri əsaslarını həmçinin AR “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu (2004), AR Mülki Məcəlləsi (2007), AR Vergi Məcəlləsi (2019), Konseptual əsaslar. Kommersiya müəssisələri üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları (2010), digər qanunvericilik aktları əhatə edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqat işi hazırlanarkən ədəbiyyat azlığı, son illərə dair qaynaqların xarici dillərdə olması, dissertasiya işinin yazılmasına görə məhdudiyyətlər əmələ gətirir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

Bu dissertasiya işinin elmi yeniliyi isə aşağıdakılardır:

- büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda maliyyə nəticələrinin iqtisadi təhlilinin nəzəri məsələlərinin nəzərdən keçirilməsi;

- büdcədən maliyyələşən təşkilatların fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin formalaşması xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi;

- büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanması maliyyə nəticələrinin təhlili metodologiyasının bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqatın elmi-praktiki nəticələrinə əsasən iqtisadi sahələrdə, o cümlədən büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda maliyyə hesabatlarının hazırlanması inkişaf etdirilməsi, maliyyə hesablalarının hazırlanmasındakı mövcud problemlərin aradan qaldırılmasının tədqiqi baxımdan olduqca faydalıdır.

**I FƏSİL. İQTİSADİYYATIN QLOBALLAŞMASI ŞƏRAİTİNDƏ
İCTİMAİ SEKTOR ÜÇÜN MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ
STANDARTLARI ƏSASINDA MALİYYƏ HESABATLARININ
HAZIRLANMASININ ZƏRURİLİYİ VƏ AZƏRBAYCANDA BU
STANDARTLAR ÜZRƏ MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNİN VƏ
ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİ TƏMİN EDƏN QANUNVERİCİLİK
BAZASININ YARADILMASI**

**1.1. İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində Maliyyə Hesabatlarının
Beynəlxalq Standartlara uyğun hazırlanmasının zəruriliyi**

Hazırkı dünya dövlətlərinin tarixi inkişaf prosesi, mədəni dəyərlərə, siyasi sisteminə və milli ənənələrə əsaslanan, onlara məxsus olan iqtisadi münasibətlərinin xüsusiyyətinə uyğun olaraq müvafiq milli mühasibat uçotu sisteminin müxtəlifliyi ilə müşahidə olunur.

Bu səbəbdən hər bir dövlətinin uçot prinsipləri digər dövlətin uçot sistemindən köklü şəkildə fərqlənir. Söhbət mühasibat uçotunun aparılması və hesabatlılığın tərtib olunmasından gedir.

Bununla yanaşı, dünya ölkələrinin qloballaşan iqtisadi münasibətləri və iqtisadiyyatın beynəlmilləşdirilməsi müvafiq olaraq maliyyə əməliyyatlarının vahid qaydalar əsasında tanınmasına və bunun nəticəsində maliyyə hesabatlarının unifikasiyasına və onların standartlaşdırılmasına olan tələbatın yaranmasına səbəb olmuşdur.

Belə ki, son onilliklərdə elektron şəbəkələr vasitəsi ilə müasir kommunikasiya və texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı investisiya qoyulmalarının sürətli artımı problemləri daha da əhəmiyyətini görünür etmişdir.

Buna əyani olaraq bir neçə ölkələrin maraqlarını özündə birləşdirən qlobal regional layihələrin həyata keçirilməsini göstərmək olar.

Beləliklə də, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara cavab verən hesabatlılığın aparılmasına zərurət yaranmışdır.

IFAC (International Federation of Accountants Comete), 7 oktyabr 1977-ci ildə Almaniyanın Münih şəhərində, 11-ci Dünya Mühasiblər Konqresində ictimaiyyətdə qlobal mühasibat peşəsinə olan marağı gücləndirmək üçün qurulmuşdur.

“1977-ci ildə əvvəlcə 51 ölkədən 63 üzvdən başlayan üzvlüyü artaraq dünyanın 135-dən çox ölkəsində və yurisdiksiyasında 175-dən çox üzvdən ibarət olmuşdur” (<https://www.ifac.org/>).

IFAC ayrıca, Beynəlxalq Mühasibat Standartları Şurası tərəfindən çıxarılan Peşəkar Mühasiblərin Etik Məcəllə vasitəsi ilə peşəkar mühasiblərin bu dəyərlərə olan bağlılığını gücləndirməyi hədəfləyən qurumdur. Uzun müddət əvvəl başa düşüldü ki, ictimai mənafeyi qorumağın əsas yolu investorların və digər maraqlı tərəflərin etibar etdikləri biliklərin etibarlılığını təmin edən bir vasitə kimi beynəlxalq səviyyədə tanınmış standartların inkişafı, təşviqi və inkişafıdır. Beynəlxalq Audit və Təminat Standartları Şurası (IAASB), Beynəlxalq Mühasibat Təhsili Standartları Şurası (IAESB), Mühasiblər üçün Beynəlxalq Etik Standartları Şurası (IESBA) və Beynəlxalq Dövlət Sektoru Mühasibat Standartları Şurası (IPSASB) yüksək keyfiyyətli ictimai maraq təmin edir şəffaf, təsirli və səmərəli bir şəkildə standartların inkişafını dəstəkləyən ciddi bir əməliyyat prosesini izləyirlər.

IFAC-ın təşkilati strukturunun əsasını Baş Məclisdir (The General Assembly) və o Milli Üzv təşkilatlarından ibarətdir. Baş Məclis Şuranı seçir hansı ki, Federasiyanın Baş Məclisdəki rəhbərliyindən məsuldur. Şura Federasiyanın fəaliyyətinə rəhbərlik edir və ona nəzarət edir. İerarxiyaya səsasən Şura İcra məmurları (Executive officers) və Adi üzvlərdən (Ordinary Members) ibarətdir. İcra məmurları IFAC-ın texniki və icraçı fəaliyyətlərini, xüsusən də Texniki Şura (Technical Board), Konferans Şurası (Conference Board), Nəşrlər Şurası (Publications Borad) və İdarə Komitəsinin (Executive Committees) səlahiyyətləri daxilində həyata keçirdiyi fəaliyyətləri koordinasiya və nəzarət edir. Nəşrlər Şurası bütün IFAC nəşrlərini Şuranın müəyyən etdiyi təlimatlara uyğun olaraq tənzimləyir və nəzarət edir və Şuranın təsdiqlədiyi sət bütçə hədləri daxilində nəşrlər üçün xərclərə icazə verir (Əlavə 1, cədvəl 1).

IPSASB iclasları beynəlxalq məsələlərin inkişafını müzakirə etmək və standartları təsdiqləmək üçün xalqa açıq nəzərdə tutulmuşdur. Qurum auditorlar, hazırlayıcılar (maliyyə nazirlikləri daxil olmaqla) və fərdlər də daxil olmaqla

maraqlı tərəflərin şərh imkanını təmin edir və bunu IPSAS-ın inkişafı üçün lazımı bir prosesi kimi qəbul edir (www.ifac-control.org/structure).

İlkin mərhələdə 26 standart nəşr edən qurumun hal-hazırda 42 standartı mövcuddur (www.ipsasb.org/publications/2020-handbook-international-public-sector-accounting-pronouncements).

Göstərilən maliyyə hesabatlarının yaradılmasında əsas üstünlüyü subyektivliyin qarşısının alınması və fərqli təşkilatların hesabatlarının müqayisə edilməsinin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur ki, burada standartlar hər bir dövlətin yerli qanunvericiliyinin tərəfindən deyil, müvafiq statuslu beynəlxalq təşkilatlar işləyib hazırlayır və nəşr olunur.

Ölkələrin milli standartları ilə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları arasında ümumi prinsiplərində oxşarlıq olsa da, konseptual xarakter daşıyan müxtəlifliklər daha da qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Bu standartlara uyğun milli mühasibat uçotunun yenidən qurulması, yəni Mühasibat Uçotunun təşkilati konsepsiyasının zəruriliyi, həmçinin bu standartların üstünlüyünü aşağıdakı fikirlərlə izah edə bilərik:

1. Mühasibat uçotunun təşkili və aparılması, habelə maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimi ölkə daxilində iqtisadi münasibətləri əks etdirən müvafiq milli mühasibat uçotu qaydaları və tələblərinə əsasən qüvvədə olan normativ-hüquqi aktlar ilə tənzimlənirdi.

Göstərilən qaydalar ədatən özündə vergitutma məsələləri əks etdən tələblər əsasında hazırlanırdı. Bu səbəbdən hər bir ölkənin uçot qaydalarına uyğun tərtib olunan mühasibat hesabatları müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunur və müvafiq olaraq İFAC tərəfindən qəbul olunmuş mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlara əsasən vahid qaydada hazırlanması nəzərdə tutulan maliyyə hesabatlarının tələblərə cavab vermirdi.

Nəticədə maliyyə, vergi və idarəetmə uçotunun tətbiqi ilə gözlənilən məqsədlərin əldə olunması təmin edilmirdi.

2. Göstərilən hesabat dövrləri əhatə edən və qüvvədə olan milli mühasibat uçotu və hesabat sistemi təşkilatların real maliyyə vəziyyətini və fəaliyyətinin nəticələrini düzgün əks etdirmirdi.

3. Ənənəvi mühasibat qaydaları ilə yalnız qanunvericiliklə əsaslandırılmış, yaranmış təsərrüfat proseslərinin qeydiyyatına alınması və uçotu ilkin uçot sənədlərində əks etdirilməsi səbəbindən, bu sənədlər hüquqa görə mühasibat uçotu registrlərində sistemləşdirilirdi.

İstifadəçilərin iqtisadi qərarlar qəbul edilməsinə təsir edən, informasiya mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlarında verilmiş tələblərinə əsasən baş verən və baş verəcək məsələləri dəyərləndirməklə münasib hesab olunur.

4. Mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlarından başqa yuxarıda göstərilən mühasibat uçotuna uyğun hazırlanan maliyyə hesabatlarında istifadəçilər tərəfindən təşkilatın işi və maliyyə hesabatları haqqında dəqiq iqtisadi qərarın qəbul edilməsi vaxtı zəruri hesab edilən aşağıdakı informasiyanın açıqlanması təmin edilmirdi.

5. Ənənəvi mühasibat uçotu qaydalarına uyğun aktivlərin qiyməti ilkin və bərpa qiyməti ilə qiymətləndirilirdi.

Mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlarının uyğun maddələrinə görə aktivlərin və öhdəliklərin dəyərləndirilməsi vaxtı fərqli dəyərləndirmə sulları istifadə edilir. Həmin metodlar, o zaman qüvvədə olan və istifadə edilən dəyərləndirmə üsullarından çox fərqlənir.

6. Mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlara əsasən maliyyə hesabatlarının tətbiq edilməsi mühasib peşəsinin inkişafı və yayılmasına geniş imkanların yaranmasını təmin etmişdir.

İqtisadiyyatın qlobalaşdırılması şəraitində mühasibat uçotunda təzə fikirlərin qəbulu Azərbaycandan yan keçməmiş və mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatları ilə bağlı 29 iyun 2004-cü il tarixdə AR Prezidenti tərəfindən “Mühasibat uçotu haqqında” AR Qanununun qəbul olunması ilə nəticələnmişdir.

Azərbaycan milli iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunması nəticəsində bu Qanun qəbul olunmasına zərurət yaranmışdır.

Buna misal olaraq Nabukko qaz kəməri layihəsi X z r bölgəsi və Orta  r q təbii qaz ehtiyatlarını Avropa bazarlarına  atdırmađı nəzərdə tuturdu. Nabukko boru kəməri, Türkiyədən (Ərzurum) Avropadan qazı Avstriyaya (Baumgarten an der March)  atdırmaq  c n Bolqarıstan, Rumıniya v  Macarıstan  z rind n Avropaya keçmək  c n təklif olunan yeni bir qaz k m ridir.

Yeni boru kəməri Avropanın Rus mənbələrindən qaza olan böyük etibarına alternativ olaraq irəli sürüldü. X z r bölgəsindən, Yaxın   r qd n v  Misirdən qaz tədarük edəcək və İran, Qazaxıstan, Misir, Türkmenistan, Suriya və Azərbaycan kimi ölkələrə qaz tədarükü sahəsini genişləndirmək  c n qurulmuşdur.

2012-ci ildə tikintisinə bağlanmalı olan boru kəməri Avropa qitəsi boyunca 3300 km (2050 mil) məsafədə uzanır v  Qərbi Avropa  c n yeni r qab t i qaz təchizatı təmin edirdi.

1.2. MDB ölkələrində ictimai sektor  c n Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi ilə bađlı toplanmış təcrübələr v  islahatlar

Öncəki bəndlərdə də qeyd etdiyimiz kimi, Milli  qtisadiyyatın beynəlxalq səviyyədə inteqrasiyası  raitind  müəyyən olunmuş qaydada uçota alınması və istifad cil r  c n anlaşıqlı və etibarlı  kild  olması əsas məqsədlərdən biri olmuşdur. Bu və əvvəldə qeyd etdiyimiz digər z rurilikl rd n irəli gələn dəyişikliklər MBD ölkələrində də büdcə gəlirlərinin mədaxilinin, büdcə x cl rinin müəyyən olunmuş istiqamətlər üzrə ödəmələrinin maliyyə hesablarında  ffaf əks etdirilməsinə, vahid mühasibat uçotu qaydalarının v  maliyyə hesbatlarının unifikasiyasına, bununla da onların standartla dırılmasına səbəb olmuşdur”.

 ctimai Sektor  c n Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları bir çox keçid ölkələri tərəfindən birbaşa və məcburi olaraq qəbul edilməmiş olsa da, digər üsullarla təsiredici faktor olmuşdur və  SMUBS tərəfindən müəyyən edilmiş mühasibat həllərinin tətbiqi olmuşdur milli mühasibat uçotunun tənzimləyici orqanları tərəfindən tövsiyə olunub ardınca qəbul edilmişdir.

MDB ölkələrində mühasibat uçotu sistemində son onillikdə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermiş və bu dəyişikliklərin əsas məqsədi təşkilatların maliyyə hesabatlarının istifadəçilərini faydalı və zərurri informasiya ilə təmin edilməsi olmuşdur.

Hal-hazırda 40-dan çox ölkə İctimai Sektor üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarına keçid prosesindədir və bir neçə ölkələr əsas mərhələlər bitmiş və ya bütünlüklə tamamlanmışdır. Bunlara misal olaraq Avstriya, İspaniya, Rusiya və Qazaxıstanı qeyd etmək olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında Qazaxıstanı nümunə göstərə bildiyimiz halda, inkişaf etmiş ölkələr üçün Rusiya İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotu Standartlarının digər inkişaf etməmiş ölkələrə mühüm rol model ola bilər.

Mühasibat uçotu sahəsində İctimai əhəmiyyətli qurumlarda bu iqtisamətdə aparılan islahatlar Qazaxıstan Respublikasında həyata keçirilir. Belə ki, Qazaxıstan Respublikasında mühasibat uçotu sahəsində islahatlar keçirilməsi 1995-ci ildən qüvvəyə minmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunla ilə başlamışdır.

Qazaxıstan Respublikasının Mühasibat Uçotu üzrə Milli Komissiyasının 12.11.1996-cı il Qərarına əsasən “Maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması üçün konseptual əsaslar təqdim olunmuşdur. Adı çəkilən ölkədə 2002-ci ildə hökumət tərəfindən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına keçid barədə müvafiq qərarlar qəbul edilmişdir. 2003-cü ildən isə keçid həyata keçirildi lakin müvafiq standartın tətbiqində bəzi problemlər yarandı (Quliyev A.2011: s.19).

“Qazaxıstan, MDB bölgəsindəki IPSAS-ı birbaşa qəbul edən və Orta Asiya bölgəsində İPSAS-ın qəbul edilməsində etalon halına gələn ilk ölkədir” (www.accaglobal.com).

Qazaxıstan Hökuməti, 2013-cü il yanvarın 1 -dən etibarən Qazaxıstan Respublikasının, bütün əhəmiyyətli cəhətlərə uyğun olaraq, dövlət sektorunun Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq hazırladığı və təqdim edəcəyini açıqladı. İctimai sektorda mövcud maliyyə hesabatı təcrübəsi, hökumət tərəfindən verilən müxtəlif fərmanlara əsaslanır və hazırkı təklif, cari əsasdan birbaşa İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına köçməkdir.

Miqrasiya prosesi, Milli Bankın təqdimatı ilə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən başlamışdır. Beynəlxalq təcrübədə İPSAS həm dolayı, həm də birbaşa qaydada tətbiq olunur. Başqa sözlə desək, birbaşa İPAS-ı əsas tutaraq tətbiq edərək birbaşa metodu seçmək və Milli Qanunvericiliyi əsas tutaraq İPSAS-ı tətbiq etmək. Beynəlxalq sferada var olan təcrübəyə uyğun Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının işlənməsi, 4 (dörd) yöndə baş verir:

Birinci istiqamət Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının birbaşa tətbiqini nəzərdə tutur.

Gürcüstan dövlətinin birbaşa Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına keçməsi barədə qərar qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada qəbul edilmişdir.

Mühasibat uçotunu tənzimləyən əvvəlki mühasibat uçotu sistemindən köklü şəkildə fərqlənən və inqilabi xarakter daşıyan tamamilə yeni mühasibat uçotu sisteminin birbaşa tətbiqinə «böyük partlayış» adı verilmişdir.

Lakin Gürcüstanın Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına keçməsi barədə elana baxmayaraq, bu standartların tətbiqi və yayılması ilə bağlı konsepsianın var olmadığından, habelə bu standartlar Gürcüstanda mühasibat uçotunu tənzimləyən var olan başqa qanunvericilik aktlarına zidd olduğundan bu standartların işlənməsində problemlər olmuşdur.

İkinci istiqamət Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına söykənən Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi.

Ukrayna və Moldovada is Gürcüstandan fərqli olaraq mühasibat uçotu sahəsində islahatların aparılması Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat Uçotunun Standartların hazırlanması ilə müşahidə olunmuşdur.

Göstərilən istiqamət üzrə islahatların həyata keçirilməsinin uzunmüddətli olduğunu və onların aparılması zamanı kifayət qədər əmək və maliyyə resurslarının cəlb edilməsini nəzərə alaraq, bu Standartların planlı şəkildə, yəni mərhələlərlə hazırlanması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Üçüncü istiqamət - Milli mühasibat uçotunu tənzimləyən mövcud qanunvericiliyə müvafiq düzəlişlərin edilməsi ilə və xüsusi uçot təcrübələrini

saxlamaqla, Milli Mühəsibat Uçotunun Qaydalarının Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğunlaşdırılması.

Qeyd olunan istiqamət üzrə islahatların həyata keçirilməsi Rusiya üçün daha səciyyəvidir.

Mühəsibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar burada da ikinci istiqamətdə olduğu kimi, mərhələlərlə həyata keçirilir. Lakin Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən Mühəsibat Uçotunun Qaydalarının hazırlanmasına baxmayaraq, bu Qaydalar özündə ənənəvi uçot təcrübəsini saxlamaqla heçdə həmişə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları ilə tənzimlənən hər məsələni əhatələmir. Bu isə müəssisə və təşkilatların Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunmasında obyektiv olaraq müvafiq çətinliklərin yaranmasına səbəb olur.

Dördüncü istiqamət - ənənəvi xüsusi uçot qaydalarını saxlamaqla əsasən dövlət əhəmiyyətli müəssisələrə görə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarının birbaşa tətbiqi. Qeyd olunan yöndə aparılan islahatlar Qazaxstanda həyata keçirilir.

Qazaxstanda bu islahatlar birinci istiqamətdə qeyd edildiyi kimi Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının birbaşa tətbiqini nəzərdə tutur. Lakin Gürcüstandan fərqli olaraq bu standartların tətbiqi yalnız dövlət əhəmiyyətli müəssisələrə şamil edilir. Digər müəssisələr isə, ənənəvi mövcud olan milli mühəsibat uçotu qaydalarından istifadə etməklə mühəsibat uçotunu aparırlar. Qazaxıstan İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqini dolayı yolla tətbiq edir.

Beynəlxalq təcrübələri əsas götürdükdə İPSAS-in uğurla tətbiqi üçün bəzi ümumi cəhətləri sadalaya bilərik:

- Mühəsibat uçotunun təşkili üçün təlimatların təkmilləşdirilməsi,
- İxtisaslı kadrların sayının artırılması islahatları,
- Görünən mürəkkəbliklərin azaldılması və maliyyə əməliyyatlarının sadələşdirilməsi yönümlü siyasət, və.s.

Qazaxıstanda bir dövlət auditorunun Qazaxıstan Hökuməti ilə yeni bir karyera yoluna keçmək üçün beynəlxalq sertifikat alması lazımdır. Hansı ki, bu yeni İnsan

Resursları və İqtisadiyyat siyasətinin 2021-ci ildə bütün dövlət sektorunda tətbiq olunacağı gözlənilir.

Hal-hazırda mühasib peşəsinin inkişafına böyük qatqı verən beynəlxalq qurum olan ACCA tərəfindən dövlət məmurlarına İctimai Sektor Beynəlxalq Mühasibat uçotu Standartları (CertIPSAS) Sertifikatını rus dilində təqdim etmə qabiliyyətindədir və bu o deməkdir ki, müəyyən formalaşmış sistemin təşkili gün keçdikcə daha da inkişaf edir. Artıq Qazaxıstanda 400 -dən çox dövlət məmuru bu il Qazaxıstanda bütün ictimai sektoru daha da genişləndirmək planları ilə CertIPSAS Rus dili üçün qeydiyyatdan keçir və təlimlərdə iştirak edir.

MDB ölkələrindən danışarkən Rusiya Federasiyasının geniş təcrübələrini qeyd etməmək olmaz. Öncə də qeyd etdiyimiz kimi, İPSAS-in tətbiqinə yanaşma müxtəlif yurisdiksiyalarda fərqlənir. Bəziləri İPSAS-ları birbaşa qəbul etmişlər. Rusiya milli standartlar üçün İPAS -dan dolayı yolla istifadə edir. Ancaq bu halda İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarını qəbul etmək üçün dəyişdiriləbilən bir yanaşma mümkün ola bilər.

Tarixi səbəblərə görə, Rusiya maliyyə hesabatlarının çərçivəsi peşəkar qurumlar tərəfindən hazırlanmaqda olsa, dövlət tərəfindən müəyyən edilir və tənzimlənir. Həqiqətən də, Rusiya mühasibat standartlarına (RAS) əsaslanan Rusiya qanuni maliyyə hesabatlarının əsas istifadəçiləri rəhbərlik və ya üçüncü şəxslər deyil, vergi və digər dövlət orqanlarıdır.

IFRS və IPSAS-ın mühasibat uçotu nəzəriyyəsi və praktikasında məqsədyönlü tətbiqi həm hökumət, həm də qeyri-hökumət səviyyələrində, Rusiyanın üzv və ya tərəfdaş olaraq IFAC və SAC kimi beynəlxalq mühasibat təşkilatlarında Rusiyada qeydiyyatdan keçmiş ictimai birliklərin, qeyri-hökumət və qeyri-kommersiya təşkilatlarının əməkdaşlığı ilə iştirakı ilə həyata keçirilir. IFRS formatında mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları aparmaq bilik və bacarıqlarına malik yerli mütəxəssislər bazarı inkişaf etmişdir. İndi çox sayda ixtisaslı mütəxəssis cəlb edir. Bu mütəxəssislər büdcə sahəsindəki mühasiblərin əmək haqqı ilə müqayisədə həmişə yüksək maaş alırlar. Bununla birlikdə, son vaxtlar büdcə mühasibatçılığı üzrə mütəxəssislərin əmək və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi yaxşılaşmağa

başlamış, əmək haqqı əvvəllər mövcud olan əmək haqqı şkalası ilə müqayisədə dəfələrlə artırılmışdır.

Rusiyada dövlət sektorunda mühasibat islahatı 3 mərhələdə baş verir: ilkin, orta və cari. İlkin adlanan ilk mərhələ 1993 -cü ildən 2003 -cü ilə qədər davam etdi. Bu dövrdə dövlət sektorunda mühasibat qanunvericiliyinin əsasları var.

Əsas aktlar Bütçə Məcəlləsi, Mülki Məcəllə, "Mühasibat uçotu haqqında", "Qeyri-kommersiya təşkilatları haqqında" və s. Rusiya Federasiyası Maliyyə Nazirliyinə federal icra hakimiyyəti orqanı olmaq səlahiyyətinə malikdir və bu qurumun baş metodisti kimi çıxış edir. dövlət siyasəti və mühasibat uçotunun və hesabatların standart-hüquqi tənzimlənməsi. Federal bütçənin icrası və kassa xidməti məsələləri, Rusiya Maliyyə Nazirliyinə tabe olan federal icra hakimiyyəti orqanı olan Federal Xəzinədarlığın səlahiyyətlərinə aiddir. Rusiya Federasiyasının Xəzinədarlığı, ictimai hüquqi qurumların maliyyə fəaliyyəti üçün bir məlumat sistemi kimi çıxış edir və Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə müəyyən standart-hüquqi aktların hazırlanmasında iştirak edir, qanunların icrasına dair hesabatlar hazırlayır və dərc edir. Rusiyanın federal bütçəsi.

Bu mərhələdə, İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının hazırlanması üçün ilk addımlar atılmışdır.

Orta mərhələ çox mütərəqqi idi və 2004-cü ildən 2010-cu ilə qədər keçdi. O vaxtdan bəri Rusiya, dövlət maliyyəsi üzərində ən səmərəli nəzarət şəraitinin yaradılması və prioritetlərin "bütçə xərclərinin idarə edilməsindən" dəyişdirilməsi məqsədi ilə bütçə prosesində mərhələli islahatlar həyata keçirir. "nəticəyə yönəlmiş idarəetmə. Əsas istiqamətlərdən biri, Rusiyanın bütçə təsnifatını beynəlxalq standartların tələblərinə uyğunlaşdırmaq, habelə bütçə təsnifatında hesabların sxemlərinin inteqrasiyasıdır. Belə bir hesab planı funksiyalara və xərclərə tabe olan xərclərin uçotunu aparmağa imkan verir.

Hal -hazırda Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (MHBS) həm RAS - ın inkişafına təsir etmək baxımından, həm də müəyyən növ Rusiya müəssisələri üçün məcburi standartlar olaraq getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

Rusiya Federasiyasının Maliyyə Nazirliyi, dövlət sektoru üçün 30 yeni Federal mühasibat standartları (2015-2020-ci illər) təklif etdi. Bu layihələrin tələbi dövlət sektorunda yeni mühasibat qaydalarını ehtiva edir və milli mühasibat uçotunun əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmasına kömək edir ([International Journal of Economics and Financial Issues](#)).

Rusiya Dövlət Sektorunda Mühasibat Uçotu Standartlarında müzakirə üçün yalnız 3 əsas standart təqdim edilmişdir. Dövlət Sektorunda Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması strategiyası təsdiq edilərək nəşr edilmişdir. Milli və beynəlxalq standartlar tamamilə eyni deyil. Bununla birlikdə, standartların əsasını aşağıdakılar təşkil edir:

- Rusiya PSAS (Public Sector Accounting Standards),
- IPSAS,
- IFRS. (Əlavə 1, cədvəl 2)

Qeyd olunan problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində 01.06.2018- ci il tarixli QR “Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları haqqında” qanuna dəyişikliklərin qəbul edilməsi mühüm rol oynamışdır:

- İctimai qurumları maliyyə hesabatlarını beynəlxalq standartlara uyğun tərtib etməlidir.

- Mühasibat uçotu istiqamətində dövlət nizamlanması üzrə səlahiyyətli orqanların sertifikatlaşdırma üzrə mühasib qurumlarının akreditasiyasını, o cümlədən qurumların maliyyə hesabatlarına nəzarəti.

Hal-hazırda dünyanın bir çox ölkələrində mühasibat uçotu təcrübələrinin uyğunlaşdırılması və standartlaşdırılması həyata keçirilir və getdikcə daha çox şirkət və firmalar MHBS-a uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını hazırlayırlar, lakin yenə də mühasibat uçotu və təhlilində, xüsusən də maliyyə nəticələrində fərqlər qalmaqdadır. ifadələrin formalaşmasında və onun təhlilində. Mühasib-analitiklər xaricdə təhlil təcrübəsini öyrənməlidirlər, bunun səbəbləri birincisi, yerli müəssisələrin xarici müəssisələrlə əməkdaşlığı, ikincisi, daxili bazarda müştərək müəssisələrin olması, üçüncüsü, bizim ölkədə xarici müəssisələrin olmasıdır. ölkə və dördüncüsü, xarici şirkətlərin təhlilinin müsbət təcrübəsindən yerli müəssisələrin

fəaliyyətinin təhlili praktikasında istifadə oluna bilər. Xaricdə maliyyə nəticələrinin iqtisadi təhlilinin təşkili təcrübəsinin tədqiqi bir çox iqtisadçılar tərəfindən aparılır, bununla bağlı N.V.Manina və M.O.Nikolayevanın , O.V.Şvetsovanın, T.N.Eqoruşkina və digərlərinin əsərlərini göstərmək olar. A. Rudakova, II Demko , KA Medvedko , E. Helfert, T.J Watshen, K. Parramow , Y.N.Oskina və digər mütəxəssislər. Maliyyə nəticələrinin təhlilinin təşkili informasiya mənbələrinin öyrənilməsini, təhlil edilən göstəricilərin, təhlil üsullarının və təhlilin mərhələlərinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Xaricdə, eləcə də Azərbaycanda maliyyə əks etdirmək üçün müəssisələrin fəaliyyətinin nəticələrinə dair xüsusi hesabat forması tərtib edilir. Bəzi ölkələrdə “Maliyyə Fəaliyyəti Hesabatı”, digərlərində isə “Mənfəət və Zərər Hesabatı” adlanır. Bu forma mənfəətin miqdarını, onun amil təhlilini, rentabellik göstəricilərini və onların amil təhlilini qiymətləndirmək üçün əsas məlumat mənbələrindən biridir. Maliyyə nəticələrinin nisbi təhlili üçün bəzi balans maddələrinin məlumatlarından istifadə olunur.

Cədvəl 3: Maliyyə nəticələrinin təhlilində istifadə olunan mənfəət göstəriciləri

Mənfəət göstəricisi	Göstəricinin tərfi
Real mənfəət	“Nominal mənfəət inflyasiyaya uyğunlaşdırılmışdır”
Minimum mənfəət	Vergiləri ödədikdən sonra şirkətə qoyulmuş kapitalın minimum gəlir səviyyəsini təmin edən mənfəət
Normal qazanc	Kapitalın orta gəlirlilik dərəcəsinə uyğundur və onu seçdiyi fəaliyyət sahəsində saxlayan sahibkar üçün minimum mükafatı təmsil edir
Maksimum mənfəət	Müəyyən dövrlərdə müəyyən pul vəsaitlərinin hərəkətinə (pul vəsaiti) nail olmağa yönəlmiş bir təşkilat üçün əsas hədəf təyinatıdır
İtirilmiş Mənfəət (Füsrət Xərcləri)	“Resurslarından daha sərfəli istifadə etməklə müəssisə (firma) əldə edə bilən pul gəlirləri”

Mənbə: Pзаева С, М., 2018: s.105

Xarici təşkilatlar analitik məqsədlər üçün bir neçə mənfəət göstəricilərini hesablayırlar. Bu göstəricilərin bəziləri dərhal mənfəət və zərər haqqında hesabatda əks olunur: əməliyyat fəaliyyətindən, investisiya və maliyyə fəaliyyətindən mənfəət. Beləliklə, Manina N.V. və Nikolaeva M.O. onların məqaləsində göstərir ki, əldə edilmiş faktiki mənfəəti təmsil edən nominal mənfəət və vergilərdən sonra qalan mənfəətə uyğun gələn məqsədli mənfəət kimi mənfəət göstəriciləri Rusiya maliyyə

hesabatlarında mənfəət və zərər haqqında hesabatda mövcuddur (eynini bunlar haqqında da demək olar. Azərbaycan hesabatında mənfəət göstəriciləri). Eyni zamanda qeyd edirlər ki, cari və əməliyyat təhlili üçün xaricdə maliyyə nəticələrinin digər göstəricilərindən də istifadə olunur (Cədvəl 2).

Bu göstəricilər maliyyə nəticələrinin cari və əməliyyat təhlilində istifadə olunur. Xaricdəki təşkilatların mənfəətinin və gəlirliliyinin təhlili prosesində keyfiyyət və kəmiyyət qiymətləndirməsini əldə etmək üçün maliyyə təhlilinin müxtəlif üsullarından istifadə olunur, bunlardan əsasları: üfüqi və şaquli təhlil, müqayisəli təhlil, amil təhlili və əmsal təhlili.

Xarici təcrübədə mənfəətin təhlili zamanı CVP təhlili metodundan geniş istifadə olunur. Bu üsul ümumi xərcləri, şirkətin mənfəətini və istehsalı tarazlaşdırır. Satış həcmindəki dəyişikliklər, xərclər və xalis mənfəət arasındakı əlaqəni müəyyən etmək üçün zərər və ya gəlirlilik həddi təhlil edilir. Əgər şirkət bütün məhsulların satışından əldə edilən gəlirə bərabər xərclər çəkirsə, bu, kritik zərər nöqtəsi adlanır. Bu nöqtə məhsulların, işlərin və ya xidmətlərin satışının minimum məqbul səviyyəsi hesab olunur. Burada qeyd etmək lazımdır ki, marjinal təhlilin şərti sabit və dəyişən xərclərin ayrıca uçotunun aparılmasıdır. Bu, "birbaşa qiymətləndirmə" sistemindən istifadə edərkən mümkündür. Marjinal gəlir (MD) müəssisənin mənfəəti və sabit xərclərinin cəmidir (H) və ya gəlirdən dəyişən xərclər çıxılmaqla:

$$MD = P + N \quad (1).$$

Beləliklə, müəssisənin mənfəəti (P):

$$P = MD - H \quad (2).$$

Genişləndirilmiş bu düstur aşağıdakı kimi təqdim edilə bilər:

$$\Pi = K * \Delta c - H = K * (\Pi - B) - H \quad (3),$$

Burada K, satılan məhsulların (xidmətlərin) sayıdır,

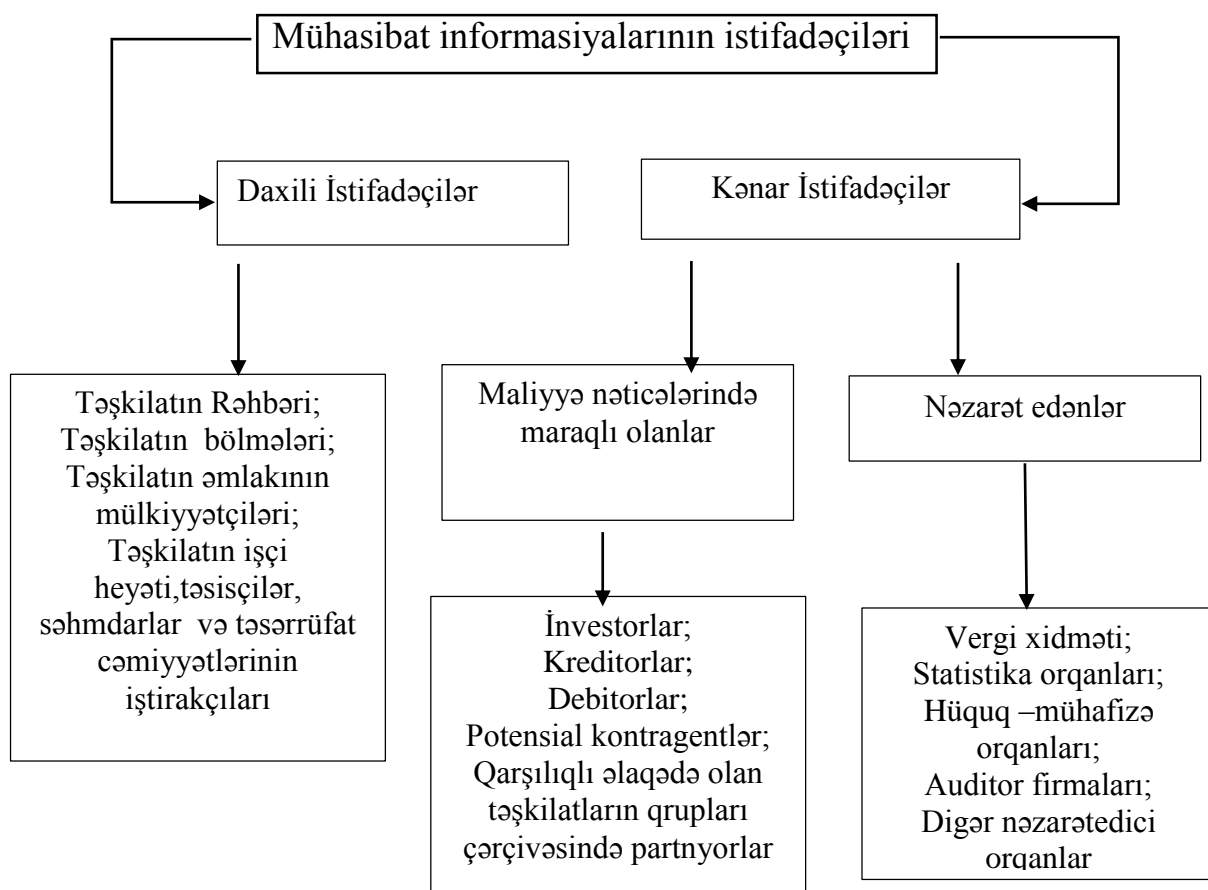
DS - marjinal gəlir dərəcəsi,

P - istehsal vahidinin qiyməti,

B - məhsul vahidinə görə dəyişən xərclər,

H - istehsal vahidi üçün sabit xərclər.

Sxem 1: Mühasibat informasiyalarının istifadəçiləri

Mənbə: Pзаева С. М., 2018: s.101

Ətraflı mənfəət düsturundan istifadə edərək, mənfəətin amil təhlili aparılır. Bu metodu tətbiq edərkən, hansı məhsulun, işin və ya xidmətin müzakirə edildiyini bilmək vacibdir: tək və ya çox məhsul. Məsələn, sığorta şirkətləri onlarla növ sığorta xidmətləri göstərir. Xarici analitiklər gəlirdə marjinal gəlirin orta payının ümumi gəlirdə hər bir məhsul növünün payından asılılığına əsaslanan modeldən, eləcə də hər bir məhsul kontekstində gəlirdəki marja mənfəətinin səviyyəsindən istifadə edirlər. Çoxməhsullu istehsal şəraitində mənfəətin ölçüsünün dəyişməsinə amil təsiri.

Maliyyə nəticələrinin təhlilində növbəti addım gəlirliliyin müəyyən edilməsidir. Xarici təcrübədə maliyyə nəticələrinin təhlili üçün maliyyə gəlirlilik əmsallarından geniş istifadə olunur. Maliyyə əmsallarının əksəriyyəti üçün mənbə məlumatı balans hesabatının və ya mənfəət və zərər hesabatının ayrı-ayrı maddələridir. Bu dissertasiya işində göstərilən xüsusi ədəbiyyat mənbələrinin

müəllifləri bu əmsalların hesablanması alqoritmini açıqlayırlar. Beləliklə, xarici analitiklər tərəfindən istifadə olunan gəlirlilik göstəriciləri istifadə olunan kapitalın gəlirliliyi (ROCE), kapitalın gəlirliliyi (ROE), satışların gəlirliliyi (ROS), cari aktivlərin gəlirliliyi (RCA), əsas vəsaitlərin gəlirliliyidir (RFA).

Maliyyə nəticələrinin təhlili zamanı ümumi mənfəət nisbəti (GP), inventar dövriyyəsi (ST), ümumi aktivlərin dövriyyəsi (TAT), debitor borclarının dövriyyəsi (RD) də istifadə olunur. İstifadə edilmiş kapitalın gəlirliliyi (ROCE) maliyyə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində əsas meyardır, çünki bu göstərici təşkilatın fəaliyyətinin gəlir əldə etmək qabiliyyətini göstərir və müxtəlif firmaların gəlirlərini müqayisə etməyə imkan verir. Burada demək yerinə düşər ki, bu maliyyə əmsalları sənayedaxili müqayisələrə imkan verir ki, bu da sənayenin liderləri və autsayderləri haqqında obyektiv mühakimə üçün vacibdir. İqtisadi ədəbiyyatın mənbələrinin təhlili göstərdi ki, xaricdə maliyyə nəticələrinin təhlilinin təşkili, prinsipcə, daxili təhlilin təşkilindən fərqlənmir. Xaricdə təhlilin təşkilində təhlil üçün məlumat mənbələrinin öyrənilməsi mərhələsi, təhlil metodlarının tətbiqi ilə bağlı qərar kimi bir neçə mərhələni ayırmaq olar. Xarici təcrübədə maliyyə nəticələrinin təhlili əsasən mənfəətin mütləq göstəriciləri və rentabelliğin nisbi göstəriciləri əsasında aparılır, bunun üçün əmsal təhlilindən istifadə edirlər. Üstünlük verilən əsas üsullar, müəssisənin maliyyə hesabatlarının məlumatlarının həm sənaye üçün müəyyən edilmiş standartlarla, həm də rəqabət aparan müəssisələrin göstəriciləri ilə müqayisə edildiyi müqayisəli təhlil, trend təhlili, o cümlədən şaquli təhlil, nisbi təhlilin üfüqi təhlili. göstəricilər. "Amil təhlili də geniş istifadə olunur, xüsusən Du Pont modelindən istifadə etməklə."

Müəssisənin mənfəətinin təhlili mərhələsi: burada CVP təhlili və ya marja faktor təhlili metodunu qeyd edə bilərsiniz. Mənfəətliliyin təhlili mərhələsi: əmsalların hesablanması, onların standart göstəriciləri və rəqabət aparan firmaların göstəriciləri ilə müqayisəsi, rentabellik göstəricilərinin amil təhlili. Son mərhələ təhlilin nəticələrinə əsasən qərarların qəbul edilməsi mərhələsidir.

1.3. İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində Azərbaycanda büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün MMUS-dan ictimai sektor üçün MUBS-na keçidin zəruriliyi

İSMUBS öz köklərini Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarından (BMHS) götürür, İSMUBS isə dövlət sektorunun maliyyə əməliyyatları və hesabatlarının tələblərini ödəmək üçün İctimai Sektor üçün fərdiləşdirilmişdir. Standartlar kommersiya məqsədləri üçün yaradılmış Hökumət Biznes Müəssisəsi (GBS) istisna olmaqla, bütün İctimai Sektor təşkilatlarına şamil edilir.

Onun əsas məqsədi Dövlət Sektoru şirkətləri tərəfindən ümumi məqsədli maliyyə hesabatlarının keyfiyyətini artırmaq, hökumətlər tərəfindən qəbul edilən resurs bölgüsü qərarlarının daha yaxşı məlumatlı qiymətləndirilməsinə gətirib çıxarmaq, beləliklə, açıqlığı və hesabatlılığı təşviq etməkdir. BMT, Afrika İttifaqı və Amerika Dövlətləri Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlar İPSAS-1 qəbul etmişdir.

İPSAS-ın üstünlüklərinə aşağıdakılar daxildir:

- Hökumət fəaliyyətinin və fəaliyyətinin bütün perspektivini təklif etməklə şəffaflığı təkmilləşdirməsi.
- Hökumətin fəaliyyətinin və statusunun dəqiq qeydinə zəmanət verməklə yüksək hesabatlılıq səviyyəsi əldə edilməsi.
- Hökumətlər oxşar mühasibat standartlarından istifadə etdikcə daha çox etibarlılıq qazanılması.
- Aktiv və öhdəliklərin yaxşı idarə edilməsi vasitəsilə aktiv və öhdəliklərin mövcudluğu və dəyərinin daha effektiv monitorinqinin həyata keçirilməsi.
- Xərclə gəlirin daha yaxşı uyğunlaşdırılması aktivlərin amortizasiyasının uçotunu əhatə etməkdə kömək edir.
- Mükəmməl məlumatdan istifadə edərək daha yaxşı qərar qəbul etməyi dəstəkləyir.
- Millətlər arasında hesabatların və bəyanatların uyğunlaşdırılması.
- Maliyyə hesabatlarının ölkələr arasında daha yaxşı müqayisə edilməsi.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlardan, o cümlədən bələdiyyə orqanlarından, büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarından Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılması və müvafiq maliyyə hesabatlarının tərtib olunması tələb olunur. Tələblərə uyğun olaraq sözü gedən metodları büdcə qanunvericiliyinə uyğun hazırlanmış və qəbul edilmiş ənənəvi metodlardan fərqləndiyi üçün konseptual baxımdan tamamilə başqa meyar əsasında müəyyən edilir.

İPSAS-ın tətbiqindən əvvəl büdcə təşkilatlarında sözügedən standartların tətbiqinə nail olmaq üçün təsdiq olunmuş “Hesablar Planı”nın əsas hesab olunurdu.

Hesablar Planında təyin edilmiş subhesablar istifadə olunmalıdır. Müəyyən zaman çərçivəsində bu hesablara yeniləri əlavə olunmuş və lazımsızlar çıxarılmışdır.

Normativ hüquqi baza dedikdə Təlimat başa düşülür hansı ki, AR-nın Mühasibat uçotu haqqında Qanunu, bu qanunun tətbiqi ilə bağlı təsdiq edilmiş “Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları” na uyğun tərtib edilmişdir.

Keçmiş standartlar və onların tətbiqi nəticəsində cari standartlar arasında fərqlərin mövcudluğu bizə zəruriliyin izahını verməkdə kömək edir. Bunların arasına Bələdiyyə qurumlarında mühasibat uçotunun təşkilinə əsasən yaranmış fərqləri aid edə bilərik. Məsələn, 12 nömrəli hesab əvvəl kassa hesabı olmuşdursa, indi o Ehtiyatlar subhesabına məxsusdur. Ümumiləşdirilmiş şəkildə demək düzgündür ki, hesablar planına nəzər salsaq aradakı aşkar fərqləri görmək mümkündür.

“Dövlət büdcəsinin icrası – uyğun icra hakimiyyəti orqanları ilə bu orqanların tabeliyindəki təşkilatlarla ölkə büdcəsi gəlirlərinin təchiz olunması, məsrəflərin həyata keçirilmə prosesidir” (Федеральный О., 2012).

Ölkə büdcəsinin kassa icrası ölkə xəzinədarlığı tərəfindən həyata keçirilir. Ölkə xəzinədarlığı ölkə maliyyəsindən istifadə sahəsi üzrə şəffaflığı təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən maliyyələşmiş idarə, müəssisə və təşkilatlar hamısında maliyyə əməliyyatlarında müvafiq uçot qaydalarına müvafiq uçotunu aparır.

Ölkə büdcəsinə bütün daxilolmalar ilə ödəmələr, büdcədən kənar ölkə fondları, ölkə təminatı ilə alınan kreditlər üzrə proseslər və başqa dövlət əməliyyatları qanunvericilik üzrə müəyyən olunmuş qaydalara müvafiq olaraq ölkə xəzinədarlığı tərəfindən verilir.

II FƏSİL. DÖVLƏT BÜDCƏSİNDƏN MALİYYƏLƏŞƏN TƏŞKİLATLARDA BÜDCƏ TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ TƏTBİQİNİ TƏMİN EDƏN QANUNVERİCİLİK BAZASINA UYĞUN OLARAQ MALİYYƏ HESABATLARININ VƏZİYYƏTİ

2.1. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda uçotun aparılmasının təhlili

Mühasibat uçotu siyasəti əmlakın təcrid olunması, işin davamlılığı, uçot siyasətinin tətbiqi ardıcılığı və iqtisadi fəaliyyət faktlarının müvəqqəti müəyyənliyi əsasında formalaşır.

Təşkilatın uçot siyasəti tamlıq, vaxtlılıq, ehtiyatlılıq, məzmunun formadan üstünlüyü, ardıcılıq və rasionallıq tələblərinə uyğunluğu təmin etməlidir. Başqa sözlə desək, büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda mühasibat uçotu sistemi digər müəssisə ilə müqayisədə sadələşdirilmiş ola bilər.

Müəyyən bir məsələ ilə bağlı təşkilatın uçot siyasətini formalaşdırarkən, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və (və ya) mühasibat uçotu ilə bağlı normativ hüquqi aktlarla icazə verilən bir neçə üsuldən bir üsul seçilir. Müəyyən bir məsələ üzrə mühasibat uçotu metodları normativ hüquqi aktlarda müəyyən edilməmişdirsə, təşkilat mühasibat uçotu haqqında müddəalara, habelə BMHS-a əsaslanaraq müvafiq metod hazırlayır (Gülməmmədov A, 2017).

Əgər təşkilat mühasibat uçotu siyasətində dəyişiklik edibsə, o zaman təşkilatın maliyyə vəziyyətinə, fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə və (və ya) pul vəsaitlərinin hərəkətinə əhəmiyyətli təsir göstərmiş və ya göstərə biləcək bu cür dəyişikliklərin nəticələri uçot siyasətində *retrospektiv* şəkildə əks etdirilir.

Mühasibat uçotu siyasətindəki dəyişikliyin nəticələrini retrospektiv şəkildə əks etdirərkən, belə hesab edilir ki, dəyişdirilmiş uçot metodu bu tip iqtisadi fəaliyyət faktlarının baş verdiyi andan tətbiq edilir.

Dəyişikliklərin nəticələrini əks etdirmək üçün maliyyə hesabatlarında təqdim olunan ən erkən dövr üçün “Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” maddəsi üzrə daxil olan qalığa və açıqlanan maliyyə hesabatlarının müvafiq

maddələrinin dəyərlərinə maliyyə hesabatlarında təqdim olunan hər bir dövr üçün düzəliş edilir.

Əvvəlki dövrlərə münasibətdə uçot siyasətindəki dəyişikliyin təsirlərinin monetar qiymətləndirilməsin kifayət qədər etibarlılıqla aparılması mümkün olmadıqda, dəyişdirilmiş uçot metodu dəyişdirilmiş metodun tətbiqindən sonra baş vermiş müvafiq iqtisadi fəaliyyət faktlarına münasibətdə tətbiq edilir (*perspektiv şəkildə*).

Açıq yerləşdirilmiş qiymətli kağızların emitentləri istisna olmaqla, mühasibat uçotu üzrə fəaliyyət göstərən büdcədən maliyyələşən təşkilatlar, AR-nın qanunvericiliyi və ya normativ hüquqi aktla fərqli qaydalar müəyyən edilmədiyi hallar istisna olmaqla, uçot siyasətindəki dəyişikliyin əhəmiyyətli nəticələrini perspektiv olaraq maliyyə hesabatlarında əks etdirmək hüququna malikdirlər.

Hər hansı bir təşkilatda mühasibat uçotunu təşkil edərkən mütəxəssislərin riayət etməli olduqları əsas məqsəd qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xələl gətirmədən mühasibat uçotu prosedurlarının maksimum sadələşdirilməsidir. büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün bu, xüsusilə məhdud maliyyə resurslarına görə aparılır, ona görə də onlar üçün mühasibat xidmətinin effektivliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, təşkilatın mühasibat uçotunun ilkin qurulması və ya islahatı prosedurundan əvvəl onun bu təşkilatda yerinə yetirməli olduğu vəzifələrin öyrənilməsi təşkil edilməlidir (Бернштайн, 2018: s. 192).

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün mühasibat uçotunun aşağıdakı təşkilatı formalarına üstünlük verilir (mühasibat işlərinin həcmindən asılı olaraq):

- Səriştəli mühasibin işə götürülməsi;
- mühasibat uçotunun müqavilə əsasında mərkəzləşdirilmiş mühasibatlığa, ixtisaslaşmış təşkilata və ya mütəxəssis mühasibə həvalə edilməsi;
- mühasibat uçotunun rəhbərlik tərəfindən idarə edilməsi.

Son illərdə büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda əhəmiyyətli bir hissəsi mühasibat uçotunu outsorsinq vasitəsilə həyata keçirir. Outsorsinqin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bu halda müştəriyə ixtisaslaşmış təşkilat tərəfindən keyfiyyətli

xidmətin göstərilməsinə zəmanət verilir. Əsas çatışmazlıqlar mühasibat uçotunun səmərəliliyinin azalması və məxfiliyin pozulması riskidir.

Mühasibat uçotunun autorsinqinin dəyəri əsasən fəaliyyət növündən və müəssisələrdə həyata keçirilən təsərrüfat əməliyyatlarının sayından asılıdır. Onun məqsədəuyğunluğu barədə qərar qəbul edərkən onun müqavilə dəyərini mühasibatlıq və ya mühasibin saxlanması xərcləri ilə (əmək haqqı, sosial vergilər, məzuniyyət ödənişləri, xəstəlik məzuniyyəti, təkmilləşdirmə xərcləri, texniki avadanlıq, proqram təminatı və s.) müqayisə etmək lazımdır.

Mühasibat uçotunun autorsinqi haqqında müqavilə bağlayarkən öhdəlikləri, onların yerinə yetirilməsi müddətlərini və xüsusilə operativ və mühasibat hesabatlarının hazırlanması baxımından tərəflərin məsuliyyətini aydın şəkildə göstərmək lazımdır.

büdcədən maliyyələşən təşkilatlar özü istehsal və idarəetmə ehtiyaclarına, onların mürəkkəbliyinə və işçilərin sayına əsasən mühasibat uçotunun formasını seçir. Eyni zamanda, büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda mühasibat uçotunun əsas prinsiplərini nəzərə alaraq tətbiq olunan mühasibat uçotu registrlərini öz işinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırma bilər.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə MHBS-a əsaslanan prinsiplər

- Müstəqil müəssisə mühasibat uçotuna rəhbərlik edərkən MHBS-ə əsaslanan standartlara, büdcə hesabatlarının xarakterinə və fiskal xülasələrin komponentlərini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan üsullara meyl göstərməlidir. Şəxsi müəssisə eyni şəkildə mühasibat uçotunu idarə edən tənzimləmə və ya biznes elementinin ideyası ilə bağlı mühasibat uçotu strategiyasının müvafiq qaydalarını korrektə etməli və müştərilərin nəzərinə çatdırmalıdır.

- Müstəqil müəssisələrin təmsil olunması mühasibat uçotunun toplanması strategiyasından asılıdır və büdcə hesabatları ehtiyaca uyğun tərtib edilir. Bu texnikaya əsasən, tapşırıqların və müxtəlif məşğələlərin təsirləri onların yarandığı anda qəbul edilir və mühasibat uçotunda saxlanılır, habelə aid olduğu dövr üçün büdcə hesabatlarına daxil edilir.

- Bütçə hesabatları elementin fəaliyyətinin davam etdirilməsini və onun daha gec deyil, belə davam etməsi ehtimalını əks etdirməyə hazırdır. Mühasibat uçotu elementinin hərəkətinin irəliləməsi ideyası mühasibat uçotu subyektinin fəaliyyətinin davam etməsini və onun fəaliyyətinin görünməməsi və ya dayandırılması ehtiyacını və ya kritik dərəcədə azalması (azalması) ilə nəticələnir.

- Resursların və öhdəliklərin əsas xərclərindən onların qiymətləndirilməsinə səbəb kimi bütçə icmallarının hazırlanmasında istifadə edildiyi məqamda, mühasibat uçotu elementinin işləməyə davam etməsi ehtimalı əsas xərclərin qiymətləndirilməsinin tətbiqi üçün əsasdır. resurslar və öhdəliklər.

- Elementin mübadilə ediləcəyi ehtimalı olduqda, resursların qiymətləndirilməsinin səbəbi həmin resursların əldə edilməsi xərcləri deyil, onların qiymətləndirilmiş satış dəyəridir (yəni, sövdələşmə xərcləri çıxılmaqla satış dəyəri). Maddənin gec deyil, daha tez mübadilə ediləcəyini fərz etsək, resursların əgəlabatan sövdələşmə dəyəri element vasitəsilə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün gözlənilən normal pul daxilolmaları haqqında daha möhkəm məlumat verir.

- Elementin cari olmayan resursları onların tapşırıqlarında müəyyən gücə malik olduğu qəbul edildikdə pisləşir. Resurslar elementin ləğvinin yaxınlaşdığını fərz etsək, cari (cari) və ya uzunmüddətli (cari olmayan) təyin edilmir. Bu vəziyyət üçün bütün resurslara mübadilə edilməli olan keçici resurslar kimi baxılır. Öhdəliklər, lizinq verənlərə taksit ehtiyacına əsaslanaraq, maliyyə xülasələrinin müştəriləri tərəfindən sifariş edilir.

Yuxarıda nümunə olaraq qeyd edilən Maliyyə Vəziyyəti haqqında hesabatın bir hissəsi olan aktivlərin uçotunun analizinə baxdıqda görə bilərik ki, Pul vəsaitlərinin səviyyəsi artmışdır. Bu artım bizə biznesin idarə olunmasında yaranmış qısamüddətli çətinliklərin mövcudluğunu göstərir. Belə ki, 2020-ci ildən dünyada höküm sürən pandemiya nəticəsində ehtiyat resurslarının azalmasını görə bilərik. Başqa sözlə desək, 2021-ci ilin sonuna yaxın pandemiyanın azalması və sərtləşdirilmiş karantin rejiminin bitməsi ilə Satışların artması və öz növbəsində ehtiyatda olan və satışa hazır olan məhsulun istifadəsinə gətirib çıxarmışdır. İPSAS-ın hesabat nümunəsinə tam yaxın olan yuxarıda qeyd etdiyimiz Balans Hesabatı

çıxarışı №204, №221 və №113-li statistik hesabların beynəlxalq standartların ekvivalenti rolunda çıxış etmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən nəzəri biliklərin daha da aydın izahı üçün praktiki nümunənin analizinə nəzər yetirək.

Cədvəl 4: Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə MHBS-a əsaslandırılması

Bölmə/ Maddələrin adı	Hesabat dövrü üzrə (2021)	Əvvəlki dövr üzrə (2020)
AKTİVLƏR		
Qısamüddətli aktivlər		
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	78,842	20,900
Ehtiyatlar	33,506	83,506
Sair qısamüddətli aktivlər	22,637	2,234
Uzunmüddətli aktivlər		
Torpaq, tikili və avadanlıq və digər uzunmüddətli aktivlər	37,320,773	32,235,477
CƏMI AKTİVLƏR	30,505,758	32,339,883

Mənbə: <https://www.taxes.gov.az/az/post/339>, 01.01.2022 məlumatları əsasında müəllif hesablamalarına əsasən tərtib olunub.

Hesabatların İPSAS-ın tətbiqində bilavasitə və birbaşa olaraq əlaqəsi olmasa da, standartların düzgün tətbiqi nəticəsində həm rəhbər qrup üçün, həm də beynəlxalq səviyyədə hesabatın istifadəçiləri üçün tam yararlı informasiya rolunu oynayacaqdır.

Cədvəl 5: Müəssisənin qısa-müddətli öhdəliklərində azalma müşahidə olunması

Bölmə/Maddələrin adı	Hesabat dövrü üzrə (2021)	Əvvəlki dövr üzrə (2020)
ÖHDƏLİKLƏR		
Qısamüddətli öhdəliklər		
Qısamüddətli kreditör borcları	12,986	15,320
Öhbəlilər	12,986	15,320
Xalis Aktiv (Kapital)		
Kapital ehtiyatları	30,404,279	32,318,983
Cəmi xalis aktivlər (kapital) və öhdəliklər	30,412,265	32,330,303

Mənbə: Maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq hüquqi şəxs kimi nəzərə alınan hər bir müəssisəyə görə hesabatı əks etdirən göstəricilər bir-birilə əlqələnməli, bir-birini tamamlamalıdır.

Müəssisənin qısa-müddətli öhdəliklərində azalma müşahidə olunması, keçən ilin maliyyə sıxıntılarından xilas olduğuna işarə kimi qəbul edilə bilər. Bildiyimiz kimi, 2020-ci ildə pandemiyanın təsirlərinin aradan qaldırılması qısa müddətli bir dövrü əhatə etmir. Məhz buna görə də qısa-müddətli öhdəliklər kiçik bir dəyişimlə azalmışdır.

Makroiqtisadi göstəricilər treyderlər üçün fundamental təhlilin mühüm hissəsidir, çünki onlar ölkə iqtisadiyyatının vəziyyəti haqqında məlumat verir. Makroiqtisadi göstəricilər konkret ölkənin, regionun və ya sektorun iqtisadi şəraitini əks etdirən statistik məlumatlar və ya məlumat oxunuşlarıdır. Onlar analitiklər və hökumətlər tərəfindən iqtisadiyyatın və maliyyə bazarlarının cari və gələcək sağlamlığını qiymətləndirmək üçün istifadə olunur.

Makroiqtisadi göstəricilər öz mənasına və iqtisadiyyata təsirinə görə fərqlənəcək, lakin ümumilikdə götürdükdə göstəricilərin iki əsas növü vardır.

İqtisadiyyatın hara gedəcəyini proqnozlaşdıran aparıcı göstəricilər. Onlar tez-tez hökumətlər tərəfindən siyasətləri həyata keçirmək üçün istifadə olunur, çünki onlar yeni iqtisadi dövrün birinci mərhələsini təmsil edirlər. Bunlara gəlir əyrisi, faiz dərəcələri və səhm qiymətləri daxildir.

İqtisadiyyatın tarixi göstəricilərini əks etdirən və yalnız trend müəyyən edildikdən sonra dəyişən geridə qalan göstəricilər. Onlar tendensiyanın davam etdiyini təsdiqləmək üçün istifadə olunur. Bunlara ümumi daxili məhsul (ÜDM), inflyasiya və məşğulluq rəqəmləri daxildir.

Üst-üstə düşən göstəricilər kateqoriyası da var, lakin onlar eyni zamanda və ya iqtisadi dəyişiklikdən sonra baş verdiyi üçün çox vaxt geridə qalan göstəricilərlə qruplaşdırılır.

Makroiqtisadi göstəricilər hər bir treyder üçün vacibdir, çünki onlar bazarın hərəkətinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Bu səbəbdən fundamental təhlillərin əksəriyyətində makroiqtisadi göstəricilər yer alacaq.

Yalnız bu göstəricilərin etibarlı olduğuna əmin olmaq üçün heç bir yol yoxdur, lakin onların iqtisadiyyatın formalaşmasında rolu var. Bu göstəricilər yalnız digər

treyderlərə mövqelərin açılmasına və bağlanmasına təsir etsə belə, bu, bazarda volatillik yaratmaq üçün kifayət edə bilər.

Bazar iştirakçıları məlumat dərc edilməzdən əvvəl analitiklərin proqnozlarına diqqət yetirəcəklər. Analitiklərin təxminləri ilə faktiki rəqəm arasındakı fərq nə qədər böyükdürsə, mövqelər faktiki rəqəmi əks etdirmək üçün düzəldildiyi üçün maliyyə bazarlarında bir o qədər dəyişkənlik gözləmək olar.

Müəssisələrin maliyyə hesabatlarının təhlili müəssisələrin maliyyə fəaliyyətinin güclü və zəif tərəflərini üzə çıxarır. Büdcədən maliyyələşən təşkilatların maliyyə vəziyyətinin təhlili vasitəsilə orta sənaye və güclü rəqiblərdən məlumat yayımlarını düzəltmək, ardıcıl idarəetmə qərarları qəbul etmək mümkün olur (Артеменко & Беллендир, 2017: s. 203).

Büdcədən maliyyələşən müəssisələrin maliyyə təhlili fondların (aktivlərin) bölüşdürülməsi və istifadəsi və onların yaranma mənbələri (öhdəlikləri) ilə təsvir edilir. Müəssisənin maliyyə hesabatlarının dinamikasını dəyərləndirərkən balansın maddələrini likvidlik (aktivlər) və borcların (öhdəliklərin) aktuallığı göstəricilərinə əsasən müxtəlif qruplara bölmək tələb olunur. Analitik balansla görə kiçik müəssisələrin əmlak strukturunun və vəsait mənbələrinin təhlili aparılır (Şəkil 1).

Müqayisəli analitik balans müəssisənin əsas maliyyə göstəricilərinin üfüqi və şaquli təhlilini aparmaq imkanı verir. Üfüqi təhlil onların tam artımını və inkişaf sürətini müəyyən etməyə imkan verir ki, bu da müəssisənin maliyyə vəziyyətini təsvir etməyə imkan verir. Əmlak dəyərlərindəki dalğalanmalar kiçik müəssisələrin maliyyə gücü və onların potensialı haqqında əlavə məlumat verir. Kiçik müəssisələrin əmlak aktivlərinin strukturunu və maliyyə resurslarının mənbələrini müəyyən edən şaquli təhlil xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. (Бочаров, 2019)

Maliyyə təhlili müəssisənin firmanın mühasibat hesabatı vasitəsilə maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının monitorinqi və diaqnostikası üsuludur. Maliyyə təhlilinin 2 növü var:

- müəssisənin işçiləri (maliyyəçilər) tərəfindən aparılan daxili təhlil.
- müəssisə üçün autsayder olan analitiklər (auditlər) tərəfindən xarici təhlil.

Müəssisələrin maliyyə hesabatlarının qiymətləndirilməsi 2 mərhələdə aparılır:

1. Maliyyə vəziyyətinin ekspress təhlili (ilkin təhlil). Bu təhlilin məqsədi müəssisələrin maliyyə ödəmə qabiliyyətini və inkişaf dinamikasını qiymətləndirməkdən ibarətdir. Bu mərhələdə bir neçə dəqiqə ərzində qiymətləndirmə aparılır və müəssisənin fəaliyyəti haqqında ilkin rəy yaradılır, əmlak və kapitalın tərkibində dəyişikliklər aşkar edilir, göstəricilər arasında qarşılıqlı əlaqə müəyyən edilir.

2. Maliyyə vəziyyətinin ətraflı təhlili. Bu təhlil çərçivəsində firmanın maddi-maliyyə vəziyyətinin, hesabat dövründə gördüyü işlərin nəticələrinin, eləcə də gələcək üçün inkişaf potensialının daha ətraflı təsviri aparılır. Ətraflı maliyyə təhlili daha çox vaxt aparır, çünki təkcə bir sıra göstəricilərin hesablanması və qiymətləndirilməsi deyil, həm də əlaqəli analitik cədvəllər sistemi yaradılır. Bu təhlilin nəticəsi cəlb olunan amilləri əks etdirən müəssisənin maliyyə vəziyyətinin ümumi səviyyəsinin hesablanmış qiymətləndirilməsidir.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatların maliyyə təhlili onun effektiv fəaliyyətinin potensialını açmaq məqsədilə aparılır. Müəssisənin vəziyyətinin maliyyə təhlili idarəetmənin vacib elementidir, çünki bu qiymətləndirmənin nəticələri vizit kartı, reklam rolunu oynayır və müəssisənin müxtəlif biznes tərəfdaşları ilə təmasda danışıqlar mövqeyini müəyyənləşdirir (Донцова & Никифорова, 2018: s. 345).

Maliyyə təhlilinin əsas məqsədi müəssisələrin maliyyə hesabatlarının hazırlanması, onların gəlir və xərcləri, aktiv və öhdəliklərin tərkibindəki dalğalanmalar, kreditorlar və debitorlarla ödəmələr haqqında dolğun məlumat verən bir sıra mühüm göstəriciləri əldə etməkdən ibarətdir. Bununla yanaşı, analitiklərin və rəhbərliyin diqqətini şirkətin cari maliyyə vəziyyəti və gələcək üçün proqnozu, yəni maliyyə vəziyyətinin proqnozlaşdırılan dəyərləri cəlb edə bilər.

Müəssisələr aşağıdakıları həyata keçirməklə öz kapitallarını artırma və beləliklə, belə problemləri həll etməklə bazarda sabit mövqə tuta bilərlər:

- şirkətin maliyyə vəziyyətinin vaxtında diaqnostikasını aparılması, “zəif nöqtələri” və onların mənbələrini müəyyən edilməsi;
- şirkətin maliyyə vəziyyətinin, onun ödəmə qabiliyyətinin və maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması imkanlarının öyrənilməsi;

- maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadəyə və şirkətin maliyyə vəziyyətinin möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş müəyyən tədbirlərin hazırlanması.

Müəssisənin maliyyə hesabatlarının qiymətləndirilməsi onun kapitalının dövriyyə zamanı mövqeyini və şirkətin müəyyən müddət ərzində fəaliyyətini maliyyələşdirmək imkanlarını əks etdirən göstəricilər qrupu ilə müəyyən edilir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi aşağıdakı göstəricilərin təhlili əsasında aparılır:

- likvidlik və ödəmə qabiliyyəti;
- maliyyə sabitliyi;
- kapitalın rentabelliği (gəlirliliyi);
- kapital dövriyyəsi.

Müəssisənin maliyyə hesabatlarının təhlili sonlu bir zaman intervalında fəaliyyətinin təhlili nəticəsində müəssisənin vəziyyətini göstərən üsullar məcmusudur.

Maliyyə hesabatlarının müqayisəli təhlilinin əsas prinsipi ümumidən xüsusiyyə keçidi nəzərdə tutan və çoxsaylı tətbiqləri özündə ehtiva edən deduktiv metoddur. Belə bir qiymətləndirmə nəticəsində təbii olaraq əməliyyatların nəticələrinə təsir edən iqtisadi vəziyyətlər və fəaliyyətlər göstərilir (Слободняк, 2019: s. 16 - 18).

Azərbaycanda bəzi sahibkarlıq subyektləri peşəkar mühasibləri və auditorları hesabat prosesinə cəlb etmək və onu təkbaşına hazırlamaq imkanına malik deyildir. Belə hallarda sahibkarlara dəstək verilməli, maliyyə uçotu və vergi hesabatlarının formaları da sadələşdirilməlidir.

Bu məsələdə sahibkarları maarifləndirmək məqsədilə Azərbaycanın müxtəlif şəhər və rayonlarında fəaliyyət göstərən KOS inkişaf mərkəzlərində mütəmadi olaraq vergi inzibatçılığı, o cümlədən maliyyə və vergi hesabatlarının tərtibi, mühasibat uçotu qaydaları üzrə təlim və məsləhət xidmətləri təqdim edilir.

2.2. Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların (keyfiyyət göstəriciləri) tətbiqi problemləri

Maliyyə hesabatlarının düzgün qaydada aparılması və nəticə yönümlü yaradılması onların maliyyə resursları əldə etmək şanslarını artırır. Xarici cəlb etmək üçün gəlirli investisiya imkanları və təklifləri ilə bərabər büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda hesabatlarının da beynəlxalq tələblərə və standartlara cavab verməsi lazımdır. Bu standartlar Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB) tərəfindən müəyyən edilirlər.

Lakin Azərbaycanda iri müəsisələrdə beynəlxalq standartlardan istifadə olunsa da büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda İASB və ya İFRS standartlarından istifadə olunmur. Bir çox beynəlxalq şirkətlərə nəzər salsaq onlarda 3- lü hesabatların aparıldığına şahidi olarıq. Bu hesabatlara aşağıdakılar daxildir.

- Vergi uçotu
- Maliyyə uçotu
- İdarəetmənin uçotu

Vergi uçotu- dövlət maliyyə hesabatlarının görünüşündən çox vergilərə yönəlmiş uçot metodlarının strukturudur. Vergi uçotu şirkətlərin və fiziki şəxslərin vergi bəyannamələrini hazırlayarkən riayət etməli olduqları xüsusi qaydaları diktə edən Daxili Gəlirlər Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Maliyyə uçotu- şirkətin maliyyə hesabatları vasitəsilə təsərrüfat əməliyyatlarını qeyd etmək, ümumiləşdirmək və hesabat vermək prosesidir. Bu hesabatlar aşağıdakılardır: ilk olaraq mənfəət və zərər haqqında hesabat, daha sonra balans hesabatı, növbəti pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat və son olaraq da bölüşdürülməmiş mənfəət haqqında hesabat.

İdarəetmə uçotu - şirkətin menecerləri tərəfindən gündəlik əməliyyatların planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində kömək etmək üçün istifadə olunur. Mühasibatlıq yanaşmasına görə, idarəetmə uçotu ticarət, istehsal və xidmət sənayesi kimi müəsisələrdə istifadə olunur, lakin bu sənayelərdən kənara çıxır. Gəlir hesabatlarını planlaşdırmaq, büdcələşdirmək və ya təhlil etmək lazım olan hər hansı bir şirkət idarəetmə uçotundan istifadə etməlidir.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların tətbiqi demək olar ki nəzərə çarpmır. Gəldiyim qənaətə əsasən bunun bir neçə səbəbi var:

✓ Mülkiyyətin və ya idarəetmənin az sayda fərddə cəmləşməsi. Çox vaxt bu tək bir fiziki şəxs olur, az hallarda da müəssisənin sahibi olan digər müəssisə olur. İri şirkətlərdə yenə kallegial olaraq idarə heyəti tərəfindən qərarlar qəbul edilsə də büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda bu fərd isə səhv qərar verərək üstünlüyü gəlir əldə etməyə verir, maliyyə hesabatları və ya beynəlxalq hesabatlarla vaxt itirmək xərc çəkmək istəmir.

✓ Dünya iqtisadiyyatının sürətli qloballaşması və qlobal maliyyənin qarşılıqlı əlaqəsinin artması bazarlarda beynəlxalq mühasibat standartları (BMHS) həddən artıq mürəkkəb, həcmli və miqyaslı olması səbəbi ilə bir çox büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda tətbiqi baha başa gəlir.

✓ Əsasən son illərdə biznesin, xüsusi olaraq da maliyyə aktivləri ilə baş verən əməliyyatların mürəkkəbliyi, BMHS də bir sıra dəyişikliklərin aparılmasına məcburiyyət yaratdı. Bu yeniliklər nəticəsində standartlar aydındır ki, daha da qəlizləşdi və təqdim edilən məlumatların daha da detallı şəkildə əks etdirilməsinə gətirib çıxarmışdı. Standartlarda qeyd etdirilən bu tələblər əsasən səhmləri fond birjalarında satılan böyük şirkətlərin istifadəçilərinin tələbat və ehtiyaclarını əks etdirir, - desək, heç də yanılmayacağıq. Yeni dəyişikliklər, əgər biz böyük müəssisələr tərəfdən yanaşsaq bir tərəfdən, reallıqları daha mükəmməl əks etdirsə, başqa tərəfdən də büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda beynəlxalq standartlara tam riayət edərək maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesini olduqca ağırlaşdırır.

✓ büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda müəssisələrində böyük müəssisələr qədər savadlı kadrların olmaması isdər beynəlxalq maliyyə hesabatlarının hazırlanması cəhətdən isdərsə də bu hesabatlarda baş verəcək dəyişikliyi araşdırıb operativ şəkildə problemləri həll etmək bacarığının olmamasını standartların tətbiqinin problemi kimi göstərmək olar.

✓ Beynəlxalq maliyyə analizləri daha bahalı olduğundan həmçinin ixtisaslı kadr tələb etdiyindən büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda əksəriyyəti daha az xərcli metodlardan istifadə edərək gəlir və xərclərini planlayırlar.

✓ Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda müəssisələrində audit keçirilmir daha doğrusu keçirilmək məcburiyyəti yoxdur. Çünki onların səhmləri birjalarda satılmır. Audit olmadığı üçün də hazırladıqları və ya hazırlamağa çalışdıqları beynəlxalq hesabatlarda çox səhvlər olur.

✓ Desək ki, əgər mükəmməl səviyyədə beynəlxalq maliyyə hesabatları hazırlamağa qərar verdilər və bunun üçün beynəlxalq səviyyədə sertifikatı olan mütəxəssisi işə aldılar bu zaman ona, onun biliyinə ödəniləcək vəsait yüksək olacaq təbii ki. Bu peşəkarlar daha yüksək maaş tələb etdiklərinə görə büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda müəssisələr üçün kifayət qədər xərc deməkdir. Bu qədər xərcə də müəssisələr girmək istəyirlər.

✓ Savadlı kadr çatışmazlığı yüksək səviyyədədir. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda mühasibatlığın aparılması məsələsi, peşəkar mühasiblərin çatışmazlığı məsələləri hələ gündəmdədir. İlk öncə ölkə üzrə fikrimizə görə bu büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda savadlı mühasib problemini həll etmək lazımdı. Bu problem öz həllini tapmalıdır daha sonra beynəlxalq standartların tətbiqi mərhələsinə keçmək lazımdır. Əks halda beynəlxalq standartların tətbiqi problemləri öz aktuallığını saxlayacaqdır.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA BÜDCƏ TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN İCTİMAİ SEKTOR ÜÇÜN MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ STANDARTLARINA UYĞUN OLARAQ MALİYYƏ HESABATLARININ HAZIRLANMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Mütəxəssislərin bilik və bacarıqlarının mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq tələblərə cavab verməsi

Hazırda mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlılığı nəzəriyyəsi və təcrübəsi bir sıra aktual, həll olunmamış problemlərlə üzləşir. Onların həlli müəyyən sistemləşdirməni və maliyyə hesabatlılığının təkmilləşdirilməsi üçün vahid elmi-nəzəri yanaşmaların formalaşdırılmasını tələb edir. Bu prosesin mühüm tərəfi onun düzgün təşkilindən ibarətdir ki, bu da mövcud qanunvericiliyin prinsiplərinə uyğunlaşmalı, maliyyə hesabatlılığı qanunvericiliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmasını təmin etməli və sahibkarlıq subyektlərinin informasiya tələbatını nəzərə almalı idi. Eyni zamanda, “maliyyə hesabatlılığı” anlayışının şərhinə müasir yanaşmanın həyata keçirilməsi bu kateqoriyanın mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı ətraflı elmi-metodiki işlənmənin olmaması səbəbindən qeyri-sistem xarakter daşıyır.

Maliyyə hesabatlılığı sistemi informasiya sisteminin bir hissəsidir, çünki o, müəssisənin fəaliyyətini adekvat əks etdirməyə, mikroiqtsadi səviyyədə əmlak və maliyyə vəziyyəti haqqında etibarlı məlumatlar yaratmağa, iqtisadi təhlil aparmağa imkan verən vahid metodoloji əsasda qurulur. Bundan əlavə, indi strateji istiqamət əldə edir, yəni müəssisənin səmərəli qərarlarının qəbul edilməsi üçün maliyyə, idarəetmə və digər mühasibat uçotu növlərindən məlumatların məcmusu mövcuddur. Müəssisə səviyyəsində mühasibat uçotu sisteminin işləməsinin optimal nəticəsini əldə etmək üçün onun fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini və bütövlükdə təşkilati strukturu nəzərə almaq lazımdır. S.Kuznetsovanın fikrincə, konkret müəssisənin maliyyə hesabatlılığını təşkil edərkən onun sənaye xüsusiyyətlərini nəzərə almaq məqsədəuyğundur. Müəssisənin həyata keçirdiyi ayrı-ayrı təsərrüfat

fəaliyyət növləri çərçivəsində deyil, onun sənaye xüsusiyyətlərini xarakterizə edən xüsusiyyətləri nəzərə almaq lazımdır.

“Təşkilat” termini daxili quruluşa malik olan obyekt kimi qəbul edilir. O, müxtəlif əlaqələri (fiziki, texnoloji, iqtisadi, hüquqi) və insan münasibətlərini birləşdirir. Maliyyə hesabatlılığı anlayışını obyekt kimi açıqlasaq, o, daxili metodoloji struktura malik olmalı və müvafiq (təşkilati, hüquqi) münasibətlər toplusunun köməyi ilə onun tərkib hissələrinin əlaqəsini (birləşməsi) təmin etməlidir və müvafiq olaraq, mühasibat uçotu sisteminin səmərəli işləməsindən asılıdır.

“Sistem” və “Maliyyə hesabatlılığı” anlayışları nəzəri nailiyyətləri ehtiva edir və maliyyə hesabatlılığı və idarəetmənin müəyyən vəzifələrinin həllinə və həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Onlar, eyni zamanda, idarəetmə üçün məlumat axını birləşdirən bir vasitədir, maliyyə hesabatlılığı bir sıra metodoloji yanaşmaları təmin edir, strukturlaşmanı və müəssisənin məqsədlərinə (məqsədlərinə) nail olmağı təmin edir. Maliyyə hesabatlılığının təşkili dedikdə, maliyyə-uçot və idarəetmə sisteminin formalaşdırılması prosesinin bir mərhələsi kimi başa düşülməlidir. Məhz onun strukturu maliyyə hesabatlılığı sisteminin mahiyyətini və məzmununu müəyyən etməyə kömək edir, bu sistemin yaradılmasını əvvəlcədən müəyyən edilməsini həyata keçirir.

Müasir elmdə təbiətdə və cəmiyyətdə hər şeyin sistemlər şəklində, məhdud, daxili ziddiyyətli cisimlərin və ya komponentlərin birliyi şəklində mövcud olduğu fərziyyəsi uğurla inkişaf edir. Sistem, hər şeydən əvvəl, reallıqda məhdudlaşan, öz hərəkəti (fəaliyyəti) mütəşəkkil bütövlüyə yönəlmiş qarşılıqlı əlaqədə olan obyektlərin (komponentlərin) məcmusudur.

Beləliklə, " maliyyə hesabatlılığı sistemi" kateqoriyasının mahiyyətinin açıqlanması mühasibat uçotu alətləri şəklində müvafiq metodoloji dəstək tələb edir - onun komponentləri (mərhələləri) arasında əsas əlaqələri müəyyən etməyə və adekvat əks etdirməyə imkan verən bir model yaradılmasını tələb edir. Bundan əlavə, bu anlayış indiki dövrün bütün vacib aspektlərini təmin etməli, gələcəyə baxmalı və "gəlirli" olmalıdır.

Fikrimcə, maliyyə hesabatlılığı aşağıdakı kimi prinsipial mühüm məsələlərin həllini nəzərdə tutulur:

- müəssisənin uçot siyasətinin konsepsiyasının işlənilib hazırlanması;
- maliyyə uçotunun tətbiqinin sərhədləri.

Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlılığının strukturu, idarəetmə sisteminin tələblərinin uçotu və müəssisənin informasiya sisteminin fəaliyyəti və bu məsələlərin həllindən asılıdır. Deməli, müəssisədə mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlılığının təşkili uçot siyasətinin qayda və üsullarının müəyyən edilməsindən başlamalıdır. Müəssisənin səmərəli fəaliyyətini təmin edən uçot siyasətidir. O, əsas alət kimi tənzimləyici (vasitəçi) funksiyanı yerinə yetirir - uçot sisteminin səmərəli işləməsi üçün zəruri olan mexanizmləri seçməklə inkişaf etdirilir.

Uçot siyasəti bazar iqtisadiyyatının əsas prinsipinə - qanunvericilik çərçivəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin sərbəstliyinə əsaslanır. Uçot siyasətinin formalaşdırılması prosesinin təşkilinə sistemli yanaşma aşağıdakıların müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur:

- hüquqi, normativ, informasiya və texniki dəstək;
- subyektlər, obyektlər, məqsədlər, vəzifələr;
- təşkilatın əsas prinsipləri və metodologiyası;
- uçot siyasətinin formalaşdırılması prosesinin əsas mərhələlərini;
- mühasibat və iqtisadi məlumatların strukturu və məzmunu və ondan

istifadənin əsas istiqamətləri (Бородина Е.И. , Голикова Ю.С., 2015: s.79).

İdarəetmə nəzəriyyəsində məqsədə çatmaq üçün funksiyaların birləşməsi mənasını verən "sinergiya" kimi bir şey var. Mühasibat uçotu müstəqil idarəetmə funksiyası deyil. Onun rolu və əhəmiyyəti tam ölçüdə yalnız digər funksiyalarla - "mühasibat uçotu", "təhlil" və "audit" ilə sıx əlaqədə təzahür edir ki, onlar birlikdə xüsusi informasiya idarəetmə sistemini yaradırlar. Buna görə də mühasibat uçotu prosesini təşkil edərkən mühasibat funksiyalarının həyata keçirilməsini və onların birləşdirilməsi üsulunu təmin etmək mütləqdir. Əks halda, bu, müəssisənin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir göstərən "qarşılıqlı nəticələr balansının" aradan

qaldırılmasına gətirib çıxaracaq. Mühasibat uçotunun təşkilinin əsasını uçot siyasətinin formalaşdırılması təşkil edir.

Xidmət sahəsi müəssisəsində mühasibat uçotunun təşkili uçot və idarəetmə sistemlərinin normal fəaliyyətini təmin edən uçot siyasəti konsepsiyası əsasında həyata keçirilir; müəssisənin qarşısında duran müəyyən məqsədlərə nail olmaq.

Mühasibat uçotunun təşkilinin səmərəliliyinə və səmərəliliyinə insanlar arasında münasibətlər və onların əməyinin nəticələri təsir göstərir; idarəetmə siyasəti və kadrlara təsir etmək üçün istifadə olunan üsullar; müxtəlif idarəetmə səviyyələrində müəssisə işçilərinin səlahiyyətləri və funksiyaları. Bu amillərin məharətlə birləşməsi ilə mühasibat aparatının optimal strukturu yaradılır ki, bu da müəssisənin yüksək səmərəliliyinə nail olmağa imkan verir. Bu, mühasibat xidməti sahəsində ixtisaslı kadr siyasətinin vacibliyini bir daha təsdiqləyir.

Mühasibat uçotu, maliyyə hesabatlılığı və analitik hesablamaların təşkili və aparılmasında mühasibin rolu təkcə onun peşəkar statusu ilə deyil, həm də onunla müəyyən edilir ki, o, təkcə mühasib deyil, həm də maliyyə meneceri və analitik funksiyalarını birləşdirməlidir. Yəni bunlar təkcə mühasibat uçotu üzrə biliyə malik olmamalı, həm də müəssisənin resurslarını idarə etməyi, onun fəaliyyətini təhlil və nəzarət etməyi və gələcək üçün müəyyən qərarlar qəbul etməyi bacarmalı olan mütəxəssislər olmalıdır.

Maliyyə hesabatlılığı siyasəti təhlükəsizliyin başlanğıc formasıdır. Maliyyə hesabatlılığının sistemli təşkili və müəssisənin səmərəli idarə edilməsinin təmin edilməsi üçün əsasdır (Бородина Е.И. , Голикова Ю.С., 2015: s.79).

Maliyyə hesabatlılığının məqsədəuyğun təşkil edilməsi uçot və idarə etmə hadisələrinin xüsusiyyətlərinin gerçəkləşdirilməsini təmin etməlidir. O, maliyyə hesabatlılığı sisteminin aləti kimi var olur. Bu zaman aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

- beynəlxalq təşkilatların istəkləri;
- elmi-texniki tərəqqilə bağlı məsələlər;
- dövlətin iqtisadi sisteminin strukturu;
- kadrlar və idarə etmədə ixtisaslaşmış mütəxəssislərin hazırlanması və yenidən hazırlanması.

Beləliklə, maliyyə hesabatlılığının təşkili mühasibat uçotu sisteminin əsasını və ayrılmaz elementini təşkil edir.

3.2. Maliyyə hesabatlarında əks olunmuş məlumatların keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması üzrə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi

Bazar münasibətlərinin təsərrüfat subyektləri öz fəaliyyətlərinin şərtləri və nəticələri haqqında hesabat verir və mühasibat (maliyyə) hesabatlarından istifadə edərək müəyyən edilmiş və potensial tərəfdaşlar, investorlar və rəqiblər haqqında müvafiq məlumat alırlar, buna görə də mühasibat (maliyyə) hesabatları çox vaxt biznes dili adlandırılır.

Hesabat göstəricilərinin istənilən dövlətin maraqlı istifadəçiləri tərəfindən anlaşılması məqsədilə onlar vahid dünya qaydalarına uyğun formalaşmalıdır. Qlobal mühasibat (maliyyə) hesabat standartlarının yaradılması zərurəti 1900-cü illərin əvvəllərində müzakirə edilmiş, o vaxtdan bəri hesabat göstəricilərinin formalaşdırılması qaydalarını birləşdirmək üçün bir neçə cəhd edilmişdir. Nəticədə, hesabatların dünya üzrə tənzimləyicisinin olduğu iddia edilən üç alternativ sənədlər toplusu formalaşmışdır: Amerikanın ümumi qəbul edilmiş mühasibat uçotu prinsipləri (Generally Accepted Accounting Principles, GAAP); Avropa İttifaqı direktivləri; Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları (MHBS).

Hazırda MHBS beynəlxalq kapital bazarlarına daxil olan şirkətlər üçün qlobal hesabat standartları kimi tanınır. Azərbaycanda bazar münasibətlərinə keçidlə MHBS məzmun baxımından, aktuallığı və tətbiqi imkanları baxımından daim qiymətləndirilməkdədir.

“Mühasibat uçotu” və “maliyyə” hesabatları terminlərinin aydın şəkildə ayrılması və birmənalı olmamasına diqqət yetirmək lazımdır. Normativ hüquqi aktlarda və ədəbiyyatda onlar tez-tez sinonim kimi istifadə olunur. Sözügedən terminlərin istifadə olunduğu istənilən hesabat növünün mühasibat uçotu məlumatları əsasında tərtib edildiyini nəzərə alsaq, bu yanaşma düzgün görünür. Bununla belə, sahibkarlıq subyektlərinin müxtəlif növ hesabatlarının tərtibi

qaydalarının fərqli olduğunu nəzərə alaraq, bu şərtləri bir-birindən ayırmaq lazımdır. (www.interfax.az)

“Mühasibat uçotu haqqında” qanuna əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, "mühasibat uçotu" termini mühasibat uçotu qaydaları, dövlət və sənaye standartları ilə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq bir hüquqi şəxs tərəfindən mühasibat uçotu məlumatları əsasında tərtib edilmiş hesabatların adında istifadə edilməlidir: fərdi uçot (mühasibat hesabatları). “Maliyyə” termini MHBS-a uyğun olaraq bir qrup hüquqi şəxs və ya bir hüquqi şəxs tərəfindən mühasibat uçotu məlumatları əsasında hazırlanmış hesablara şamil edilməlidir: konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları (maliyyə hesabatları).

MHBS-ni tətbiq etmək qərarına gələn ölkələrdə onların praktikada tətbiqi müxtəlif üsullarla və müxtəlif fəaliyyət dərəcələri ilə həyata keçirilir. Bu prosesi sürətləndirmək üçün ölkədəki vəziyyəti təhlil etmək, problemləri müəyyən etmək və MHBS-nin tətbiqi zamanı milli xüsusiyyətlər barədə məlumat verməkdə maraqlı olan istifadəçilərə xəbərdarlıq etmək vacibdir.

Ölkəmizin iqtisadi vəziyyətinin dünyanın iqtisadi vəziyyətinə inteqrasiya etməsi axır illər respublikada gerçəkləşdirilən dövlət iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olan dövlət uçot siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biridə milli mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq sistemlərə görə islahatıdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02.09.2004-cü ildə vermiş olduğu Fərman ilə qüvvəyə minmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun müddəalarına və tələblərinə və bu qanuna edilmiş dəyişikliklərə uyğun olaraq, respublikada “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun fəaliyyətini tənzimləyən əsas hüquqi aktlar zərfi təsdiq edilmişdir. (www.e-qanun.az)

“Mühasibat uçotu haqqında” Qanuna əsasən kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, bütün kommertiya müəssisələrində 2008-ci il yanvarın 1-dən MHBS və MHBS əsasında milli mühasibat uçotu standartları tətbiq edilməlidir. Bələdiyyələr, büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondları 2009-cu il

yanvarın 1-dən dövlət sektoru üçün beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq milli mühasibat uçotu standartlarını tətbiq etməlidirlər.

Eyni zamanda, həmin Qanunun məqsədyönlü tətbiqi ilə bağlı tədbirlər kompleksini həyata keçirmək üçün AR Prezidentinin 07.02.2005-ci ildə vermiş olduğu Fərmanla bu sahədə dövlət tənzimlənməsini həyata keçirmək səlahiyyətləri Maliyyə Nazirliyinə həvalə edilmişdir. Bu rəqlamentin başlıca işi maliyyə uçotu əsasında, beynəlxalq tələblərə görə hazırlanmış maliyyə hesabatlarının mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən təqdim edilməsi üçün əlaqələndirilmiş tədbirlərin təmin edilməsinin əlaqələndirilməsi məqsədilə tədbirlər kompleksinin hazırlanmasından ibarətdir.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövlət tənzimlənməsinin müvafiq səlahiyyətləri daxilində Maliyyə Nazirliyi sözügedən islahatın I hissəsində bu nəticələrə nail olmuşdur:

1. MHBS-nin (2006-cı il variantına uyğun olaraq) Azərbaycan dilinə tərcüməsi, habelə tərcümələrin MHBS Komitəsinin Fondunda rəsmi mətn kimi təsdiq edilməsi üzrə işlərin təşkili;

2. 2006-cı il versiyasına uyğun olaraq MHBS əsasında kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını işləyib hazırlamış və təsdiq etmişdir;

3. kommersiya təşkilatları üçün təsdiqlənmiş Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının işlənməsinə aid Şərhlər və məsləhətlər hazırlanmış və təsdiq edilmişdir;

4. dövlət sektoru üçün beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq bələdiyyə orqanları, büdcə təşkilatları və büdcədənkənar dövlət fondları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını işləyib hazırlamış və təsdiq etmişdir;

5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18.07.2005-ci il tarixli qərarına əsasən ictimai maraq kəsb edən strukturlar üçün MHBS-a keçid proqramı işləyib hazırlanmış və təsdiq edilmişdir. Bu strukturların siyahısına iki göstəricisi ilə müəyyən edilmiş göstəricilərin (illik gəlir, bir il ərzində işçilərin orta sayı və balans hesabatı) meyar dəyərlərindən artıq olan müəssisələr.

2007-ci il 19 dekabr tarixli AR Prezidentinin Fərmanı ilə təşkilatların beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına keçidi və bu standartların tətbiqinə nəzarət funksiyalarının sonradan gücləndirilməsi ilə əlaqədar onlara səmərəli köməklik göstərmək məqsədilə; Maliyyə Nazirliyinə qanunla müəyyən edilmiş müddətdə yeni mühasibat uçotu standartlarını tətbiq edən müəssisələrdə sistemli monitorinqlərin aparılması tapşırılmışdır.

Respublika Nazirlər Kabinetinin Fərmanı ilə təsdiqlənmiş siyahıya görə ictimai marağa səbəb olan strukturlar tərəfindən maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üçün daha əvvəllər müəyyən edilmiş müddətləri nəzərə alaraq, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aparılan monitorinqlər nəticəsində maliyyə hesabatlarının keçid dövründə MHBS tətbiq edən müəssisələrin əhəmiyyətli hissəsini əhatə etmişdir.

www.report.az

Yoxlama vaxtı təyin olunmuş nəticələrin toplanması və təhlil edilməsi nəticəsində aşağıda göstərilən nəticələr əldə olunmuşdur:

1) İndi müəyyən müəssisələr MHBS-a görə maliyyə hesabatlarını hazırlayıb və təqdim edirlər.

Eyni zamanda, həyata keçirilən tədbirlərin bəziləri (o cümlədən MHBS-a uyğun olaraq uçot siyasətinin hazırlanması, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına dair təlimatlar və MHBS tətbiq edilməsinə görə konvertasiya məsələlərinin işlənməsi və gerçəkləşdirilməsi) lazımi səviyyədə təqdim edilmiş və ya mühasibat uçotu islahatlarının indiki pilləsində qəbul olunmuş və istifadə edilən hər bir metodoloji və praktiki aspektləri əhatələməmişdir.

İlk növbədə, MHBS-nin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin təşkilində SOCAR-ın rolunu qeyd etmək lazımdır. Beləliklə, 2006-cı ildə IASB tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq standartların ümumi sayından 14 standart müəssisənin vəsaiti hesabına tərcümə edilmişdir. Həmçinin, MHBS üzrə fundamental biliklərə yiyələnmək məqsədilə müvafiq kadrların hazırlanması istiqamətində müəyyən işlər aparılmışdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün ARDNŞ-nin yardımını ilə 2006-cı il yanvarın 1-dən 2008-ci il iyulun 1-dək mühasibat uçotu üzrə mütəxəssislərin xeyli hissəsi (1000 nəfərdən çox) MHBS-nin tətbiqi üzrə kurslarda təlim keçmişdir.

2) Maliyyə hesabatlarının MHBS əsasında hazırlanması üzrə tədbirlərin bir qədər yerinə yetirilməsi, proqramın həyata keçirilməsi üçün hər hansı tədbirlərin görülməməsi aşkar edilmişdir.

Milli mühasibat uçotu sisteminin yaxşılaşdırılması üçün “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun 4.3.6-cı maddəsinə uyğun olaraq, Maliyyə Nazirliyi peşəkar mühasibat təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir.

Mühasibat uçotu sistemində islahatların bu günkü mərhələsində belə müəssisələrin cəlbə zəifdir. Bu, onların bu cür məsləhət xidmətlərinin göstərilməsinə maraq göstərməməsinin obyektiv və subyektiv amilləri, o cümlədən, əlbəttə ki, maliyyə uçotu prosesinin avtomatlaşdırılması ilə bağlı işlərlə bağlıdır.

Obyektiv amillərin təsiri peşəkar mühasibat təşkilatlarının müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatla alınması və müvafiq təzə “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun təsdiq edilməsindən sonra maliyyə uçotunun tətbiqi üzrə məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi üzrə fəaliyyətlərinin intensivləşdirilməsi ilə izah oluna bilərsə (2005-ci ildən başlayaraq), onda subyektiv amillərin təsiri yeni maliyyə vəsaitlərinin yüksək keyfiyyətli və vaxtında təqdim edilməsinə nəzarət etmək üçün qanunla onlara verilmiş müvafiq səlahiyyətlər daxilində nəzarəti həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanları arasında MHBS-nin tətbiqi üzrə hər hansı əlaqələndirilmiş fəaliyyətin olmaması ilə müəyyən edilir.

2018-ci ildə qanunvericilikdə edilmiş dəyişikliklərə əsasən MHBS kiçik və orta sahibkarlara da şamil edilmişdir. KOS üçün MHBS-a uyğun olaraq müəyyən edilmiş mühasibat uçotunun Hesablar Planının konseptual əsaslarında deyilir: (www.qanun.az)

Konseptual yanaşmanın və ya müəssisələrdə mövcud olan cəzasızlıq mühitinin olmaması MHBS-nin tətbiqi ilə bağlı bütün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə mane olur.

AR Prezidentinin 20.09.2005-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Hüquqi Xətalər Məcəlləsinin 247-1-ci maddəsinə uyğun olaraq cərimələr sistemi yaradılmışdır ki, bu da inzibati xətalər haqqında maliyyə və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının tərtibi və təqdim edilməsi

haqqında qanunvericiliyin pozulmasında, habelə mühasibat uçotu sənədlərinin saxlanmasının pozulmasında təqsirli olan rəsmi hüquqi şəxslərə şamil edilir.

Bu pozuntular aşkar edildikdə kredit təşkilatlarına qarşı Respublika Milli Bankı, digər mühasibat uçotu subyektlərinə isə Respublika Maliyyə Nazirliyi tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş cərimələr tətbiq ediləcəkdir.

Belə ki, qanunla bu tərəflərə verilən müvafiq səlahiyyətlər çərçivəsində MHBS əsasında maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsinə nəzarət edən bütün maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi ilə kənar və daxili auditin tətbiqi üçün effektiv sistemin yaradılması mühasibat uçotu sahəsində mövcud problemlərin həlli üçün bu işlərin həyata keçirilməsini kəskin surətdə sürətləndirəcək.

Ümumilikdə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının ölkəmizdə tətbiqi problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar :

➤ Beynəlxalq standartlara keçid mərhələsində təşkilatın maliyyə fəaliyyətinin idarəedilməsi üzrə əsaslı struktur dəyişikliklərinin aparılması;

➤ təşkilatın uçot işçilərinin Maliyyə Hesabatlarınm Beynəlxalq Standartları haqqında əsaslı bilik və bacarıqlarının əldə olunması üzrə məsələlərin onun rəhbərliyi tərəfindən daima stimullaşdırılması və müntəzəm olaraq diqqət mərkəzində saxlanması;

➤ yeni standartlara keçid şəraitində peşəkar mühasib təşkilatlarınm və auditor xidmətlərini göstərən təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə sistemin olmaması;

➤ mühasibat uçotu sahəsində beynəlxalq və milli standartlara əsaslanan maliyyə uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə proqram təminatının azlığı və həmin proqram təminatlarında mühasibat uçotu aparılması üzrə bezi hallarda konseptual baxımdan bir-biri- ne zidd olan müxtəlif yanaşmaların mövcudluğu;

Son zamanlarda maliyyə sisteminin inkişafında 2 prinsip əsas rol oynayır:

1. iyerarxiya;
2. funksional.

Bu prinsiplərdən ən əsas funksional sənaye müəssisələri üçün uyğun hesab edilir və ümumilikdə belə sənaye müəssisələrinə görə funksional idarə quruluşunda

yerinə yetirilir. Digər xüsusiyyət isə belə müəssisələrdə maliyyə şöbəsindən başqa fəaliyyət göstərən satış yeri də belə istiqamətdə qarşılıqlı formada işləyir. Maliyyə menecmentinin maliyyə sahəsinə bağlı olaraq, müəssisələrin maliyyəsinin idarə edilməsi zamanı və həmçinin də birlikdə maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin yaxşı hala gətirilməsi istiqamətində fəaliyyəti göstərdiyini nəzərə alaraq maliyyə idarəetmə bölgülərinin bir-biri ilə qarşılıqlı formada əlaqədə olduğunu qeyd edə bilərik. Buna görə də maliyyə menecmenti mexanizminin əsas hissəsi idarəetmə prosesi ümumilikdə, maliyyənin də vacib tərkib hissəsi olduğuna görə onun bu sahədə formalaşan idarəedilmə məsələlərinin həll edilməsi uyğun olaraq maliyyə sahəsindəki idarəedilmə problemlərinin nəticələnməsinə gətirib çıxarar (Cəfəri H.Ə., 2009: s.61).

İllik hesabatların vaxtı-vaxtında hazır olmasını həyata keçirmək üçün bütün mühasibatlıq şöbələri işlərin yerinə yetirilməsi vaxtını göstərməklə ümumiləşdirilmiş iş qrafiki tətbiq edilir.

Əl uçotu texnikası ilə qrafiklə müəyyən edilmiş müddətlərdə sifariş jurnallarında cəmilər hesablanır, bir registrdən olan məbləğlər digərlərinə yazılır və hesabların müxabirləşməsinin qarşılıqlı uzlaşdırılması aparılır.

Məbləğlərin köçürülməsi və uçot registrlərinin bağlanması zamanı mühasibat işlərinin ardıcılığı qeyd olunur. Sifariş jurnallarında hesablar üzrə analitik məlumatlar varsa, onlar hesablamalar aparır və növbəti ay üçün balans müəyyənləşdirir, müvafiq hesablarla əlaqəsi olan müxtəlif registrlərin nəticələrini müqayisə edirlər.

Bundan əlavə, sifariş jurnallarından Baş Kitaba qeydlər aparılır - bir və ya bir neçə hesabın kredit dövriyyəsi və ona uyğun gələn bütün hesabların debet məbləğləri. Bundan sonra hər bir sintetik və analitik hesab üzrə debet dövriyyələri hesablanır və növbəti ayın 1-ci gününə qalıqlar müəyyən edilir. Baş kitabda qeydlər yalnız sifariş jurnallarından aparılır.

Baş kitabda hesab qalıqları müəyyən edildikdən sonra analitik məlumatlar ilə müqayisə edilir, jurnal-order formasının registrlərinin məlumatlarına əsasən balans

və digər hesabat cədvəlləri tərtib edilir. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, bütün “Tranzit hesabları” bağlamaq lazımdır.

Təsərrüfat subyektləri mühasibat uçotunu onlar üçün əlverişli olan mühasibat uçotu formaları üzrə apara bilirlər. Bu formalardan biri “Mühasibat uçotunun və hesabatın sadələşdirilmiş forması” adlanırdı. Müəssisələr və mikrofirmalar mühasibat uçotu siyasətini öz biznes fəaliyyətlərinin ehtiyaclarından asılı olaraq müstəqil şəkildə seçirlər.

Mühasibat uçotu və hesabat büdcədən maliyyələşən təşkilatlar tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vahid metodoloji baza və qaydada həyata keçirilir.

Mühasibat uçotunu sadələşdirilmiş formada təşkil etmək üçün müəssisələr və mikrofirmalar müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin uçotu üçün standart Hesablar Planı əsasında təsərrüfat fəaliyyəti üçün mühasibat uçotu üçün qısaldılmış işçi Hesablar Planı tərtib etmək əsas hesablar üzrə vəsaitlərin və onların mənbələrinin uçotunu aparmağa və bununla da ümumilikdə mühasibat məlumatlarının etibarlılığına nəzarəti təmin etməyə imkan verən əməliyyatlar hüququna malikdirlər.

Müəssisələr və mikrofirmalar tətbiq olunan mühasibat uçotu registrlərini işlərinin xüsusiyyətlərinə və ya aşağıdakı tələblərə uyğunluğuna müstəqil şəkildə uyğunlaşdırı bilirlər:

- a) vahid metodoloji əsas (ikili giriş prinsipi);
- b) analitik və sintetik uçot məlumatlarının əlaqəsini;
- c) bütün təsərrüfat əməliyyatlarının reyestrlərdə davamlı əks olunması;
- d) ilkin uçot sənədləri əsasında uçot;
- e) təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsi və nəzarəti, habelə maliyyə hesabatlarının hazırlanması üçün zəruri olan göstəricilər kontekstində ilkin sənədlərdən məlumatların toplanması və sistemləşdirilməsi.

İstər büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün, istərsə də digərləri üçün mühasibat uçotunun ilkin mərhələsi ilkin uçot məlumatlarının müəyyən maddi

daşıyıcılarını tərtib etməklə bütün təsərrüfat əməliyyatlarının davamlı sənədləşdirilməsidir. Mühasibat uçotunun növbəti mərhələləri bunlardır:

a) ilkin uçot sənədlərində olan məlumatların müvafiq mühasibat uçotu registrlərində qeydiyyatı;

b) maliyyə hesabatlarının hazırlanması;

c) təsərrüfat subyekti üçün zəruri olan digər məlumatları əldə etmək üçün mühasibat uçotu registrlərinin məlumatlarından istifadə edilməsi.

Təsərrüfat subyektləri tərəfindən müstəqil hazırlanmış ilkin sənədlərin blanklarında bu subyektin xüsusiyyətlərini əks etdirən elementlər əlavə edilməklə, müvafiq standart blanklarda nəzərdə tutulmuş məcburi rekvizitlər olmalıdır.

Beləliklə, sadələşdirilmiş uçot forması ilə iki növ registrdən istifadə etmək mümkündür:

a) Təsərrüfat əməliyyatları kitabı;

b) müvafiq uçot obyektlərinin qeydləri.

Subyektlər öz fəaliyyətlərinin xüsusiyyətlərinin ehtiyaclarını nəzərə alaraq ilkin sənədlərin təklif olunan formalarına əlavə sütunlar və sətirlər daxil etmək hüququna malikdirlər.

Təsərrüfat əməliyyatlarının kitabçası analitik və sintetik uçotun reyestridir ki, onun əsasında müəyyən tarixdə vəsaitlərin mövcudluğunu və onların mənbələrini müəyyən etmək və maliyyə hesabatlarını tərtib etmək mümkündür.

Vərəqlər analitik uçot registrləridir. Buradan belə çıxır ki, Təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu kitabı ya ilkin sənədlərə görə, ya da hesabatların yekun məlumatlarına görə doldurula bilər.

Təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu kitabı çıxarış şəklində, onu bir ay açaraq və ya bütün hesabat ili üçün əməliyyatların qeydə alındığı kitab şəklində aparıla bilər. Bu halda, Kitab bağlayıcı və nömrələnmişdir. Onun son səhifəsində onun tərkibində olan vərəqlərin sayı qeyd olunur, bu, rəhbərin və baş mühasibin imzaları, habelə təsərrüfat subyektinin möhürü ilə təsdiqlənir.

Təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu kitabı hər bir vəsait növü və onların mövcud olduğu mənbələr üzrə hesabat dövrünün əvvəlinə qalıq məbləğlərinin qeydləri ilə açılır.

Bütün hesabların debet dövriyyələrinin ümumi məbləği kredit dövriyyələrinin ümumi məbləyinə və “Yoxlama məbləği”nin cəminə bərabər olmalıdır.

Təsərrüfat əməliyyatları kitabında mühasibat uçotu üçün bütün zəruri hesablar ola bilər.

Balans hesabatı maliyyə hesabatı sistemində mərkəzi yer tutur. Mühasibat balansının aktiv və öhdəliklərinin məzmunu ondan daxili və xarici istifadəçilər tərəfindən istifadəyə imkan yaradır. Sonuncular üçün müəssisənin maliyyə nəticələri, maliyyə sabitliyi, kreditor borclarının həcmi, bank kreditləri və kreditlər üzrə borclar haqqında məlumat lazımdır.

Müəssisə daxilində mühasibat balansında olan məlumatlardan təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili, ehtiyatların tapılması, məsrəflərin və itkilərin azaldılması, müəssisənin sərəncamında qalan mənfəətdən ödənilən cərimələrin səbəblərini aradan qaldırmaq üçün geniş istifadə olunur. Aydın ki, balansda olmayan planlı normativ göstəricilərlə (kommersiya sirri ola bilər) müqayisə edildikdə xüsusi dəyərə malikdir.

İllik hesabat izahat qeydi - müəssisə rəhbərinin fəaliyyət istiqaməti haqqında hesabatı əlavə edilir. Bunlar müəssisənin ən mühüm analitik sənədlərindən biridir. Əsas göstəricilər üzrə planın yerinə yetirilməsinə təsir edən amilləri üzə çıxarır:

- məhsulların kəmiyyəti;
- çeşidi, keyfiyyəti;
- satışın həcmi;
- mənfəətin miqdarı;
- maya dəyərinin azaldılması;
- əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi;
- rentabellik;
- elmi-konstruktor işlərinin nəticələri və perspektivləri.

Təsərrüfat subyektləri (banklar və büdcə təşkilatları istisna olmaqla) balans hesabatının tərtibi və açıqlanması prosesində bu standartın tələblərinə əməl etməlidirlər.

Balans hesabatında bütün məlumatlar ədalətli və istifadəçilər üçün başa düşülən şəkildə açıqlanmalıdır. Zəruri hallarda, balans hesabatına daxil edilmiş maddələr onları izah edən məlumatlarla əlavə edilməlidir.

Mühasibat balansının ünvan hissəsində hesabat tarixi, təsərrüfat subyektinin adı, sahəsi, mülkiyyət forması, hüquqi forması və tam hüquqi ünvanı, təsərrüfat subyektinin fəaliyyətini həyata keçirən orqanın adı, istifadə olunan ölçü vahidi, balans hesabatının hazırlanması göstərilməlidir.

Balans hesabatı hesabat dövrünün əvvəlində və sonunda müvafiq məlumatları açıqlamalıdır.

Cari aktivlər və qısamüddətli öhdəliklər maddələrinin balanslaşdırılması olmamalıdır. Ayrı-ayrı balans maddələri daxil edilməməli və ya digər maddələrlə tarazlaşdırılmamalıdır.

Uzunmüddətli və cari aktivlər, kapital, balans hesabatında uzunmüddətli öhdəliklər və onların açıqlamaları maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinə müəssisənin maliyyə vəziyyətini təhlil etməkdə kömək edə biləcək məlumatlardır.

Balans hesabatında uzunmüddətli və cari aktivlərin, kapitalın, uzunmüddətli və qısamüddətli öhdəliklərin ümumi məbləğləri açıqlanmalıdır.

“Uzunmüddətli aktivlər” bölməsində əsas vəsaitlərin və qeyri-maddi aktivlərin dəyəri, uzunmüddətli investisiyaların məbləği, quraşdırılacaq avadanlıqlar, kapital qoyuluşları, uzunmüddətli debitor borcları və uzunmüddətli təxirə salınmış xərclər açıqlanmalıdır.

Debitor borcları üzrə alıcıların və sifarişçilərin borclarının məbləğləri, ayrı-ayrı bölmələrin borcları, təsərrüfat subyektlərinin törəmə və tabeliyindəki təsərrüfat subyektlərinin borcları, işçi heyətinə verilən avanslar, təchizatçı və podratçılara verilən avanslar, büdcəyə vergi və ödənişlər üzrə avans ödənişləri, avans ödənişləri, dövlət məqsədli fondlarına və sığortaya, təsisçilərin nizamnamə kapitalına

qoyuluşlar üzrə borclarına, işçilərin digər əməliyyatlar üzrə borclarına və digər borcluların borclarına bölünür.

Nağd pul üçün kassada olan pul vəsaitlərinin, cari hesabda olan nağd pul, xarici valyuta hesabındakı nağd pul vəsaitlərinin və digərlərinin (xüsusi bank hesabları, pul vəsaitlərinin ekvivalentləri, yolda olan pul vəsaitləri (köçürmələri)) məbləğləri açıqlanmalıdır.

“Kapital” bölməsində nizamnamə kapitalı, əlavə kapital, ehtiyat kapital, geri alınmış öz səhmləri, bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər), məqsədli gəlir və gələcək xərclər və ödənişlər üçün ehtiyat haqqında məlumatlar açıqlanmalıdır.

Öhdəliklər bölməsində uzunmüddətli və qısamüddətli öhdəliklər haqqında məlumatlar ayrıca açıqlanmalıdır.

Uzunmüddətli öhdəliklər üçün tədarükçülərə və podratçılara uzunmüddətli borcların, ayrı-ayrı bölmələrə uzunmüddətli borcların, törəmə və törəmə müəssisələrə uzunmüddətli borcların, uzunmüddətli təxirə salınmış gəlirlərin, vergilər və məcburi öhdəliklərin məbləği, ödənişlər, digər uzunmüddətli təxirə salınmış öhdəliklər, alıcılardan və müştərilərdən alınan avanslar, uzunmüddətli kreditlər və digər uzunmüddətli kreditor borcları özündə ehtiva edir.

Faiz dərəcələrinin ümumiləşdirilməsi, müqavilə öhdəliklərinin ödənilməsi şərtləri, ödənişin prioriteti, tədavül şərtləri və mükafatların və güzəştlərin məbləğləri balansın hissəsindəki izahat qeydində göstərilməlidir. Cari öhdəliklər üçün, təchizatçılara və podratçılara borcların məbləğləri, ayrı-ayrı bölmələrə borclar, törəmə və asılı təsərrüfat şirkətlərinə borclar, təxirə salınmış gəlirlər, vergilər və icbari ödənişlər üzrə təxirə salınmış öhdəliklər, digər təxirə salınmış öhdəliklər, alınan avanslar, büdcəyə ödənişlər üzrə borclar (sığorta üzrə borclar, dövlət məqsədli fondlarına ödənişlər üzrə borclar, təsisçilərə olan borclar, əmək haqqı üzrə borclar, qısamüddətli bank kreditləri, qısamüddətli kreditlər, uzunmüddətli öhdəliklərin cari hissəsi və digər kreditor borcları) yer alır.

Müəssisə kredit müqaviləsinə əsasən uzunmüddətli əsasda öhdəlikləri yenidən maliyyələşdirmək niyyətindədirsə, uzunmüddətli öhdəliklərin cari payı

qısamüddətli öhdəliklərdən xaric edilə bilər. Bu halda öhdəliklərin məbləği və yenidən maliyyələşdirmə şərtləri açıqlanmalıdır.

Balans hesabatı ilə bağlı izahatlar balans istifadəçilərinə müəssisənin əmlak və maliyyə vəziyyətinin real qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan əlavə məlumatları təqdim etməlidir, o cümlədən:

a) aktivlərin mülkiyyətinə məhdudiyətlər;

b) öhdəliklər üzrə təminat verilmişdir;

c) mümkün olduqda kəmiyyət baxımından şərti (gözlənilməmiş) aktivlər və öhdəliklər;

d)gələcək uzunmüddətli investisiyaların maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər.

Qısacası büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün hesabatlar mühasibat balansına dair izahat aktı müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun tərtib edilir.

3.3.Azərbaycanda yeni maliyyə hesabatlarının tətbiqinin təmin edilməsinin müxtəlif formalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Ölkəmizin bazar münasibətlərinə keçidi ilə əlaqədar uzun illər ərzində qabaqcıl Qərb dövlətlərinin təcrübəsi və beynəlxalq standartlar əsasında formalaşmış mühasibat uçotu və hesabat sisteminin dəyişdirilməsinə təcili ehtiyac yaranmışdır.

Maliyyə hesabatları üçün əvəzsiz tələblərdən biri onun bütün maraqlı istifadəçilər üçün açıq olmasıdır.

Mövcud iqtisadi vəziyyət müəssisələrdən təsərrüfat idarəetməsinin və istehsalın idarə edilməsinin səmərəli formalarının tətbiqi yolu ilə istehsalın səmərəliliyini, məhsul və xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltməyi, yanlış idarəetmənin aradan qaldırılmasını, sahibkarlığın, təşəbbüskarlığın və s. kimi vəzifənin gerçəkləşdirilməsində vacib rol sahibkarlıq subyektlərinin işinin maliyyə təhlilinə verilir. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatları dolğun, yetərincə obyektiv və güvənli informasiya bazasıdır, onun əsasında xidmət

sektorunda müəssisənin əmlakı və maliyyə vəziyyəti haqqında rəy formalaşdırıla bilər. Düzgün hazırlanmış hesabat bir sıra standart suallara cavab verir:

- Hesabat dövründə müəssisə hansı əmlakla işləməyə başlamışdır?
- Hesabat dövründə onun işi hansı şəraitdə davam etmişdir?
- Ötən müddət ərzində şirkət hansı maliyyə nəticələrinə nail olub?
- Hesabat dövrünün sonuna müəssisənin əmlak vəziyyəti necə dəyişib?
- Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin perspektivləri hansılardır?

Bu cür suallar kifayət qədər çox ola bilər, lakin onlar müvafiq olaraq investisiya, maliyyələşdirmə aspektlərini və cari maliyyə nəticəsinin formalaşmasının qanunauyğunluğunu əks etdirən üç böyük blokda qruplaşdırılıb:

- 1) müəssisəyə ayrılan maliyyə resurslarının hara yatırıldığı, yəni onun investisiya siyasətinin nə dərəcədə optimal olması;
- 2) tələb olunan maliyyə resurslarının haradan alınması və müəssisənin mənbələrinin strukturunun nə dərəcədə optimal olması;
- 3) idarənin düzənli gəlir qazanmaq cəhətdən hansı dərəcədə ritmli və stabil işləməsi.

Bütün hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar fəaliyyətləri haqqında illik maliyyə hesabatlarını göstərməli. İllik maliyyə hesabatları hesabat ilinin sonunda təqdim edilir və hüquqi şəxsin ötən maliyyə ili üzrə fəaliyyəti haqqında hesabatdır.

İlin nəticələri haqqında hesabat illik mühasibat hesabatıdır. Eyni zamanda, AR “Mühasibat uçotu haqqında” Qanununa əsasən, bütün təşkilatlar üçün hesabat ili təqvim ilidir. Bu müddət, yanvarın 1-dən dekabrın 31-i daxil olmaqla əhatə edən zaman dövrüdür. Birinci hesabat ili yeni yaradılmış təşkilatlar üçün dövlət qeydiyyatına alındığı gündən ilin dekabrın 31-dək, oktyabrın 1-dən sonra yaradılmış təşkilatlar üçün isə qeydiyyatata alındığı gündən dekabrın 31-dək olan dövr hesab edilə bilər.

İllik maliyyə hesabatlarına əsasən müəssisənin kommersiya fəaliyyətini təhlil etmək olar. İllik maliyyə hesabatları şirkətin səmərəli idarə edilməsi, onun maliyyə sabitliyini təmin etmək problemlərini həll etməyə imkan verir.

Məhz illik maliyyə hesabatları şirkətin aktiv və öhdəliklərinin bölüşdürülməsi, borc vəsaitlərinin mövcudluğu və onun resurslarının mənbələrinin xarakteri haqqında tam məlumat almağa imkan verir.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün maliyyə hesabatları müəssisənin maliyyə vəziyyətini, maliyyə nəticələrini və maliyyə vəziyyətindəki dəyişiklikləri dəqiq və tam əks etdirməlidir. Təşkilatın maliyyə vəziyyəti və fəaliyyəti haqqında etibarlı və tam təsəvvür yaratmaq üçün kifayət qədər məlumat yoxdursa, o, özbaşına əlavə göstəricilər və izahatlar daxil etmək hüququna malikdir. Onlar balans hesabatının və mənfəət və zərər haqqında hesabatın ayrı-ayrı maddələrinin transkriptləri ola bilər.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün sahəsində maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən neytrallıq tələbinə əməl edilməlidir: hesabatlarda olan məlumatlar müxtəlif istifadəçi qruplarının maraqlarına cavab verməlidir.

Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üçün obyektiv ehtiyacı iqtisadiyyatın operativ idarə edilməsi və gələcək kapital qoyuluşlarının effektivliyini və maliyyə risklərinin miqyasını qiymətləndirmək üçün əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək ehtiyacından irəli gəlir. Bu baxımdan, hesabat təşkilatın fəaliyyətinin bütün əsas aspektlərini dəqiq və real şəkildə açıqlamalıdır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini xarakterizə edən göstəricilərin formalaşdırılması prosesi yeni kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri əldə edir. Bu şərtlərdə maliyyə hesabatlarında əks olunan məlumatlara dair əsas tələb onun bu təşkilatla işgüzar münasibətlərdə maraqlı olanlar üçün faydalı olmasıdır.

Hesabatda olan məlumatların istifadəçilər üçün zəruri olması üçün o, müəyyən keyfiyyət meyarlarına cavab verməlidir.

Hesabat məlumatının keyfiyyət xüsusiyyətləri, ilk növbədə, bunlardır: aydınlıq, tamlıq, etibarlılıq, əhəmiyyətlik, neytrallıq, müqayisəlilik.

Maliyyə hesabatlarında təqdim olunan məlumatların aydınlığı hesabatların istifadəçilər üçün faydalı olmasının ən vacib keyfiyyətidir. İnformasiyanın bu keyfiyyətinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, maliyyə hesabatlarının məzmunu

istifadəçilər üçün, hətta onların xüsusi peşə hazırlığı olmasa belə, başa düşülən olmalıdır.

Mühasibat uçotu üzrə normativ aktlarla müəyyən edilmiş qaydalara uyğun tərtib edilmiş mühasibat hesabatları etibarlı və dolğun hesab edilir və onların məlumatları təşkilatın maliyyə vəziyyəti ilə maliyyə fəaliyyəti, habelə maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında həqiqi təsəvvür yaradır.

Maliyyə hesabatlarında olan göstəricilərin əhəmiyyəti onların kəmiyyət ifadəsi ilə deyil, təşkilatın maliyyə vəziyyətini və maliyyə fəaliyyətini qiymətləndirməkdə maraqlı istifadəçilərə kömək etməkdə müəyyən məlumatların mövcudluğunun oynadığı rolla müəyyən edilir. Hesabatda onun olmaması (açıqlanmaması) istifadəçilərin hesabat məlumatı əsasında qəbul edilən iqtisadi qərarlarına təsir edə bilərsə, göstərici əhəmiyyətli hesab olunur.

Hesabat göstəricilərini formalaşdırarkən təşkilatın özü müəyyən bir göstəricinin əhəmiyyətlik dərəcəsini onun qiymətləndirilməsindən, xarakterindən və baş verməsinin konkret vəziyyətindən asılı olaraq müəyyən edir. Eyni zamanda, hesabat zamanına görə uyğun olan məlumatların cəminə nisbəti ən azı 5 faiz olan bir məbləğ vacib hesab olunur. Təşkilat əhəmiyyətli məlumatların maliyyə hesabatlarında əks etdirilməsi məqsədilə göstəriləndən fərqli olan başqa meyarın (yəni, 5%-dən çox və ya az) tətbiq edilməsinə qərar verə bilər.

Oxşar xarakterli və ya dəyərli əhəmiyyətsiz məbləğlər birləşdirilə bilər. Mühasibat uçotu hesabatında mənfəət və zərər haqqında hesabatda ayrıca təqdim edilməli olmayan bəzi maddələr mühasibat uçotu hesabatlarına izahat qeydlərində ayrıca təqdim ediləcək qədər əhəmiyyətli ola bilər və istifadəçilərin keçmiş, indiki və ya gələcək hadisələri qiymətləndirə bilməyəcəyindən xəbərsiz ola bilər.

Hesabat məlumatının neytrallığı onun maliyyə hesabatlarının istənilən istifadəçisinə münasibətdə qərəzsizliyini nəzərdə tutur. Buna görə də, bu prinsipə əsaslanaraq, maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən, təşkilat maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin bəzi qruplarının maraqlarının digərlərinə nisbətən birtərəfli şəkildə təmin edilməsini istisna etməlidir.

Maliyyə hesabatlarının müqayisəliliyi hesabat məlumatlarını əvvəlki hesabat dövrünün göstəriciləri ilə müqayisə etmək imkanını nəzərdə tutur. Buna görə də, bu tələbə uyğun olaraq, maliyyə hesabatlarının hər bir göstəricisi üçün məlumatlar ən azı iki il - hesabat və əvvəlki hesabatlar üçün təqdim edilməlidir, əks halda hesabat məlumatları təşkilatın işinin dinamikasını xarakterizə edə bilməz və buna görə də onların analitikliyi itirir. Maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilən vahidlərdə tərtib edilməsi oxşar təşkilatların fəaliyyəti haqqında məlumatların müqayisəliliyinə imkan verir.

Göstəricilərin müqayisəliliyinə uçot siyasətinin bir hesabat dövründən digərinə tətbiqi ardıcılığı hesabına əldə edilir. Bununla belə, uçot siyasətinin tətbiqində ardıcılıq prinsipi özlüyündə məqsəd deyil və yeni uçot metodlarının tətbiqinə mane olmamalıdır.

Maliyyə hesabatlarının tərtibi üçün əsas Baş Kitabın hesablarının qalıqları və mühasibat uçotu registrlərinin məlumatlarıdır. Hesabat formalarının doldurulması proseduru əvvəllər qruplaşdırılmış və ümumiləşdirilmiş məlumatların uçot registrlərindən sifarişli sistemə köçürülməsidir.

Maliyyə hesabatlarının formalarında heç bir silinmə və ləkə olmamalıdır. Maliyyə hesabatlarının müxtəlif formalarında verilən bir sıra göstəricilər eynidir. Buna görə də hesabat formalarının düzgün doldurulması üçün mühüm nəzarət nöqtəsi maliyyə hesabatlarının göstəricilərinin qarşılıqlı əlaqəsidir.

Mövcud qanunvericilik izahat qeydinin hazırlanması üçün yalnız ümumi tələbləri müəyyən edir və buna görə də hər bir təşkilat izahat qeydində təqdim olunan məlumatların həcmi müstəqil olaraq müəyyən edir. Bununla belə, maliyyə hesabatları məlumatlarından istifadəçilərin maraqları nəzərə alınmaqla, əlavə məlumatlar göstərilməlidir.

Hesabatın reallığı üçün əsas ilkin şərtlər (hesabat prinsipləri) bunlardır:

- hesabat dövründə aparılan təsərrüfat əməliyyatlarının əks etdirilməsinin tamlığı;
- Hesabat dövrü üçün gəlir və xərclərin müvafiq bölgüsü;
- paylanma xərcləri ilə kapital qoyuluşları arasındakı fərq;

- analitik uçot məlumatlarının sintetik uçot məlumatlarına uyğunluğu;
- təsərrüfat əməliyyatlarının əks etdirilməsi və uçot obyektlərinin qiymətləndirilməsi üçün qəbul edilmiş uçot siyasətinə uyğunluq;
- illik balansın bütün maddələrinin və illik hesabatın digər formalarının inventar məlumatları ilə təsdiqi.

İnventarizasiya qiymətlilərin hər bir yeri üzrə (maliyyə məsul şəxsin məcburi iştirakı ilə) onların təbii çevrilməsi, ölçülməsi və çəkisi yolu ilə ayrıca aparılır. Nəticələr komissiya üzvləri tərəfindən imzalanan inventar vərəqlərində qeyd olunur. Zərər çəkmiş və ya korlanmış qiymətli əşyalara dəymiş ziyanın xarakteri və dərəcəsinə, səbəblərinə, habelə təqsirkarları göstərən aktlar tərtib edilir.

Doldurulmuş inventar siyahıları və aktlar mühasibatlığa təhvil verilir, orada yoxlanılır, sonra vəsaitlərin faktiki mövcudluğu mühasibat məlumatları ilə müqayisə edilir. Bu məlumatlar inventar materialları əsasında və mühasibat uçotuna uyğun olaraq vəsaitlərin faktiki mövcudluğunu, habelə artıqlıq və ya çatışmazlıqların müqayisəsinin nəticələrini əks etdirən ümumiləşdirmə vərəqəsində qeyd olunur. Hər bir vəsait növü üçün ayrıca hesabat tərtib edilir. Kolleksiya vərəqinə yalnız artıqlıq və ya çatışmazlıq aşkar edilən dəyərlər daxil edilir, qalanları isə ümumi məbləğ kimi göstərilir.

Bütün çatışmazlıqlar, itkilər və artıqlıqlar üçün inventar komissiyası işçilərdən yazılı izahat tələb etməlidir. Sonra mühasibat uçotunda çatışmazlıqların, artıqlıqların və təkrar artımların əks olunma ardıcılığını müəyyənləşdirilir. İnventarizasiya komissiyasının tövsiyə və qərarları uyğunsuzluqların səbəbləri, onların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər sənədləşdirilərək iclasın protokolunda qeyd edilməlidir. Komissiyanın protokolu müəssisənin rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir.

İllik hesabatda inventarizasiya zamanı müəyyən edilmiş mühasibat uçotu məlumatlarına qarşı qiymətlilərin faktiki mövcudluğu ilə uyğunsuzluqlar düzəldilməlidir. Vergi orqanları, bank qurumları ilə hesablaşmalar üzrə balans maddələri onlarla uzlaşdırılmalı və eyni olmalıdır. Malların faktiki mövcudluğu ilə inventar növünə nəzarət nəticəsində yaranan uçot məlumatları arasındakı fərq müəssisədə aşağıdakı ardıcılıqla düzəldilir.

İnventarlaşdırma və digər yoxlamalar zamanı aşkar edilmiş əmlakın faktiki mövcudluğu ilə mühasibat uçotu məlumatları arasındakı uyğunsuzluqlar müəssisədə aşağıdakı ardıcılıqla tənzimlənir.

Müəssisənin maliyyə resursları kimi biz təsərrüfat fəaliyyətinin planlaşdırılması məqsədilə onun topladığı əsas və borc vəsaitlərini, bununla yanaşı, məqsədli pul şəklində olan resursların cəmini başa düşürük. Ümumilikdə aydındır ki, təsərrüfatçılığın fərqli mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq müəssisələrin hamısı fəaliyyət göstərməyinin əsas şərti olaraq müxtəlif maliyyə resurslarına sahib olmalıdırlar. Buna uyğun şəkildə isə maliyyə öhdəliklərinin yaradılması, eləcə də indiki xərcləri və istehsal xərclərinin qarşılınması məqsədi ilə ondan pul vəsaitlərinin daxili mənbələr hesabına yaradılması və kənardan cəlb olunan vəsaitlərin cəmi məhz maliyyə resurslarının məzmununu aydınlaşdırır. Şirkətlərin maliyyə resurslarının formalaşması və buna uyğun olaraq da, onların quruluşuna və tərkibinə nəzər yetirsək görürük ki, maliyyə resursları müxtəlif hissələrdən ibarətdir. Uyğun olaraq, bu şirkətin şəxsi daxili kənar mənbələri və borc götürmüş mənbələr hesabına əldə edilib. Mühüm maliyyə resurslarından danışarkən qeyd etməliyik ki, şirkətin sərəncamında olan və idarəetmə orqanlarının qərarlarının yardımı ilə bölüşdürülən mənfəəti məhz əsas maliyyə resurslarını təşkil edir.

Bu halda isə həmin sərəncamda qeyd edilən mənfəət bir neçə hissəyə bölünür ki, bunlar da aşağıda qeyd etdiyimiz istiqamətlərdir:

- tam həcmdə şirkətin inkişafının yenidən investisiyalaşdırılmasının həyata keçirilməsi;
- təşkilatın fəaliyyəti ilə bağlı olmayan fərqli layihələrin investisiyalaşdırılmasının icrası;
- tam həcmdə istehlaka yönəldilmiş formada fəaliyyət göstərməsi.

Xüsusi maliyyə mənbələrinin yaradılmasında, amortizasiya ayırmaları çox əhəmiyyətli yer tutur. Amortizasiya mühüm fondların fiziki və mənəvi aşınmasından sonra dəyərinin pulla ödənilməsidir. Bundan əlavə, qeyri-maddi aktivlərinin aşınmasını, mühüm istehsal fondlarını maddi vəsaitlərlə ifadə üsulu kimi başa düşmək mümkündür. Amortizasiya ayırmaları ikili xarakter kimi məhsul istehsalı

xərclərinin tərkibinə daxil edilir və bununla da, onlardan daha sonra hesablaşma hesabında öz əksinə nail olaraq yerli istehsalın mənbəyi şəklində dəyərləndirilir. Həmçinin əldə yığılmış amortizasiya ayırmaları amortizasiya fondunun təməlini təşkil edir və əsas fondların yenidən istehsalına xidmət göstərir. Maliyyə ehtiyatlarının formalaşmasından danışarkən hər şeydən əvvəl bunu bildirməliyik ki, maliyyə ehtiyatları, şirkətlərdə maliyyə resurslarının üsullarından biri sayılır. Maliyyə ehtiyatlarının kənar və cəlb edilmiş mənbələrini müxtəlif qruplara bölmək olar ki, onlar da aşağıda qeyd edilmişdir:

- xüsusi daxil olmalar;
- borc alınmış daxil olmalar;
- təkrar bölgü qaydasında daxil olmalar;
- büdcə təxsisatları.

Büdcə təxsisatlar haqqında danışan zaman əvvəlcə onu qeyd etməliyik ki, büdcə təxsisatları ən yaxşı formada həm də geri qaytarmaq şərti ilə istifadə etmək mümkündür və bu halda müxtəlif investisiya layihə maliyyələşdirilməsi, büdcə təxsisatları və ümumilikdə, hər hansı bir şirkətin istehsal etdiyi məhsulun dövlət tərəfindən bəyənilməsi məqsədilə ayrılır. Yəni ki, maliyyə institutları məhz şirkətlər tərəfindən onların istehsalda investisiya fəaliyyətlərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə həyata keçirilir. Maliyyə resurslarının bəzi hissəsi şirkətlərin öz xəzinələrində başqa bir hissəsi isə müxtəlif firmalar və bankların hesablaşma hesabında toplanır. Müasir dövrdə şirkətlərin maliyyə resurslarından dəqiq formada və düzgün formada istifadə etməsi onlarda maliyyə dayanıqlığını saxlamaq və bazar iqtisadiyyatında uzunmüddətli yer tutmasında çox vacib rol oynayır. Şirkətin maliyyə resurslarının tərkibinə dəqiq formada nəzər salmaq (Şahbazov K.A., Məmmədov M.H., 2007: s.141).

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi dünya bazarına daxil olması və bununla da respublikanın xarici iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi Qərb partnyorları və investorların ölkə müəssisələrinə marağını xeyli artırmışdır. Ölkə sahibkarlarında bazar psixologiyasının təşəkkül tapması müəssisələrin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin nəticələri, onların maliyyə sabitliyi, riskləri və imkanları haqqında informasiyaların daşıyıcıları sayılan maliyyə hesabatının sistemli təhlilinə yeni aspektdə yanaşmağı tələb edir. Çünki bazar iqtisadiyyatı müəssisənin uçot siyasəti və maliyyə (mühasibat) hesabatının məzmununa beynəlxalq uçot və hesabatın standartlarına uyğun tələblər qoymaqla onun informasiyalarından istifadə edənlərin dairəsinin genişlənməsinə səbəb olur.

Araşdırma nəticəsində bəlli olmuşdur ki, əksər müəssisələrdə bu maliyyə hesabatlarının hazırlanması və uyğun istiqamətdə göndərilməsi müəyyən ləngimələr ilə olur. Bunun nəticəsində onlar əlavə cərimələr ödəmək məcburiyyətində qalırlar.

Müasir büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların idarə edilməsində informasiya texnologiyaları sferasında müasir nailiyyətlərin tətbiq edilməsi idarə edilən proseslər barədə informasiyanın zamanında və dolğun olaraq təmin edilməsinə, proseslərin daha dərin təhlil edilməsinə, modelləşməsinə və onların inkişaf prosesinin proqnozlaşdırılmasına şərait yaradır.

Məlumatların tamlığı məsələsi də aktual problem olaraq çıxış etməkdədir. Yəni onlayn-xidmətlərin təmin edilməsində internet şəbəkəsi ilə mütəmadi əlaqənin təmin olunması zərurət təşkil edir. Bununla bağlı isə məlumat anbarlarında informasiyanın dürüst və zamanında yenilənməsi ilə əlaqədar problemlər yaşana bilər.

Yuxarıda qeyd edilən məsələlərin həlli müəssisəyə məxsus olmayan serverlərdə (onlayn-xidmətdə yerləşməkdədir) distant çıxışın olması zamanı məlumatların itirilməsi, ya da məlumata giriş şəraitinin aradan qaldırılmasının təmin edilməsi üçün məqsədyönlü tədbirlərin işlənməsini tələb etməkdədir.

Bundan əlavə, proqram təminatının texniki dəstəyi ilə əlaqədar xərclərin azaldılmasına rağmen, istifadəçi istifadə edilən təminatda məhdudiyətlə üzləşir və

hərdən onun şəxsi məqsədləri üçün onu tam olaraq tənzimləmək imkanı mümkün olmur.

Mühasibat uçotunun avtomatlaşmasından istifadə üstünlüklərə malik olsa da, onun birbaşa müəssisə daxilində istifadə olunmasında aşağıdakı problemlər aşkar edilmişdir:

Müəssisə fəaliyyətinin əsasları və əsas sahibkarlıq proseslərinin müəyyən edilməsi zərurətini təşkil edən avtomatlaşdırma məsələlərinin təyin edilməsi, bunun sayəsində də müəssisənin real tələbatdan kənara çıxmağa imkan verilməsi;

Mühasibat uçotu, hesabat və vergi qanunlarını təyin edən qaydalarda mövcud olan tez-tez aparılmalı dəyişikliklərin çevik olmaması və xarici şərtlərdə yaranan dəyişiklikləri əks etdirə bilməməsi;

İxtisaslı kadr çatışmazlığı.

Müəssisə daxili mövcud məlumatların yeni sistemə köçürülməsi.

Qeyd edilən bu problemlər mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi üçün avtomatlaşmış sistemin tətbiq edilməsinə çəkilən xərclərin çoxalmasına və onun tətbiq edilməsindən iqtisadi faydanın olmamasına səbəb olması mümkündür.

Yekun olaraq nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, cari şəraitdə mühasibat uçotunun yerinə yetirilməsini informasiya texnologiyalarından istifadəsiz şəkildə təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Informasiya texnologiyalarının inkişafı sayəsində yeni imkan, həm də, mühasibat uçotunun avtomatlaşmasının yeni məsələləri yaranır ki, bütün bunların da həlli tələb olunur.

Mühasibat uçotu əsasında informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi mühasibin işinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılmasına, müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət edilməsinin təşmiləşdirilməsinə şərait yaradır. Bununla bərabər, bildirmək lazımdır ki, uçotun avtomatlaşması sisteminin mühasibləri tam olaraq əvəz etməsi mümkünsüzdür. Elə məsələlər mövcuddur ki, onların həllində peşəkar mülahizələrin hazırlanması zərurət təşkil edir. Bu məsələlərin avtomatlaşdırma ilə həlli mümkünsüzdür, çünki, ilk olaraq, insanın şəxsi təcrübəsinin tətbiqinə əsaslanır.

Beləcə, büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların mühasibat uçotu ilə əlaqədar normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirməsi niqsədilə hədəflərini aşağıdakıların təşkil etdiyi əsasnamənin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

- ayrı-ayrı obyektlərin tanınması və qiymətləndirilməsini asanlaşdıran, ümumilikdə büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatlara xas olmayan mövzular istisna edilməklə, vahid, sadələşdirilmiş standartlar məcmusunun təmin edilməsi;

- büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların mühasibat uçotu hesabatlarının keyfiyyətini təkmilləşdirəcək MHBS prinsiplərinə istinad edən Əsasnamənin hazırlanması;

- büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların maliyyə hesabatlarında mühasibat uçotu obyektləri barədə informasiyaların tanınması, dəyərləndirilməsi və açıqlanması üzrə uyğun tələblərin işlənilib hazırlanması ilə MHBS prinsiplərinin aparılmasının təmin edilməsi.

\

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. "Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı
2. "Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat uçotu Standartları əsasında hazırlanan Maliyyə hesabatlarının tərtibinə dair bəzi məsələlər 1". E.O.Cəfərov, F.Ə.Abdullayeva, Maliyyə və uçot -2010, No-8
3. "Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat uçotu Standartları əsasında hazırlanan Maliyyə hesabatlarının tərtibinə dair bəzi məsələlər ". E.O.Cəfərov, F.Ə.Abdullayeva, Maliyyə və uçot -2010, No-6, 7
4. Cəfərov, E. O "Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartının tətbiqi ilə bağlı bəzi nəzəri aspektlər //Mühasibat uçotu, audit və iqtisadi təhlil, 2015.- №9 (279), s.44-58.
5. Cəfərov, E. O.. MDB ölkələrində mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar //Maliyyə və uçot jurnalı .-2011.- №2.- S.11-29.
6. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda büdcə təşkilatları üçün milli mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasına dair təlimat.
7. İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları- 2015-ci il buraxılışları / <http://www.maliyye.gov.az/node/1507>

Türk dilində

1. Akgemci, T., İşletmelerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler, KOSGEB Resmi Sitesi, 2019, 101-124
2. Budak, G., (2010) İşletmelerin Yönetim ve yapı Özellikleri ile Örgütsel Etkinliği (İzmir Deri-Konfeksiyon Sanayinde Bir İnceleme), DPT Yayınları, Ankara, Yayın No: DPT: 2782, -512 say
3. Karakoç, F., A., İmalat Sanayindeki KOBİ'lerde Çalışma İlişkileri ve Sosyal Politika Sorunları, Standard Dergisi, Sayı 572, 2013, ss.52-71.

4. Mısırlıoğlu, İ.U., (2019), “İşletmelerde Finansal Raporlamanın Amaçları ve Muhasebe Bilgilerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Batı Karadeniz Araştırması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı,41, ss:214-221.

5. Akgüç, Ö., (2014), Finansal Yönetim, Muhasebe Enstitüsü Yayını, Avcıol Matbaası, İstanbul., 546 say

İngilis dilində

1. Alekseeva I.V. Stolbovaya E.L. Prospects of development of accounting (financial) control in commercial organizations // Science. Technologies. Innovations: Collection of scientific works. – Novosibirsk: NSTU, 2016. – p. 523-535.

2. Horin A.N. Financial reporting of organization: purpose of compilation // Accounting. – 2018. – № 7. – p. 77-80.

Rus dilində

1. Кабашкин В. А., Дубровская О. И., Лузгина Е. И. Основы организации и особенности бухгалтерского учета в Германии // Международный бухгалтерский учет. 2010. No 5 (137). с. 43–49.

2. Каковкина Т. В. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: проблемы выявления искажений информации // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – 4 (250). – с. 54-62.

3. Переверзев М., Лунева А (20017) Предпринимательство и бизнес. Москва. Инфра-М. - 560 с

4. Полисюк Г. Б., Аудит и оценка системы внутреннего контроля // Аудиторские ведомости. – 2014. – 10. – с. 4-12.

5. Рзаева С, М. (2018) Рамазанов Экономика Баку., Инфра-М.,- 546 с

6. Сафонова И. В. Особенности проведения аудиторской проверки на малых предприятиях // Международный научный журнал «Символ науки». – 1/2018. – 04. с. 81-84

7. Суворов А. В. Международные стандарты финансовой отчетности и совершенствование системы хозяйственного управления / А. В. Суворов // Международный бухгалтерский учет. — 2017. — No 3. — с. 14–19

İnternet resursları

1. <http://maliyye.gov.az/static/141/maliyye-hesabatlarinin-beynelxalq-standartlari->
2. http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=2648biznes-inkubator&catid=123:bi-ink&lang=az
3. <http://www.e-qanun.az/framework/34909>
4. <http://www.stat.gov.az>
5. <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/how-we-help-support-consistent-application/>
6. <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/why-global-accounting-standards/>
7. <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/why-global-accounting-standards/>
8. www.taxes.gov.az

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1:

Cədvəl 1: Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları

İPSAS №	Standartın adı Azərbaycanca	Standartın adı İngiliscə	Nəşr ili
İPSAS 1	Maliyyə hesabatlarının təqdimatı	Presentation of Financial Statements.	2009
İPSAS 2	Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	Cash Flow Statements.	2009
İPSAS 3	Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələri və səhvlər	Accounting Policies, Changes in accounting estimates and errors.	2009
İPSAS 4	Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri	The effects of changes in foreign exchange rates.	2009
İPSAS 5	Borclar üzrə məsrəflər	Borrowing Costs	2009
İPSAS 6	Konsolidə edilmiş və fərdi maliyyə hesabatları	Consolidated and Separate Financial Statements	2009
İPSAS 7	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə investisiyalar	Investments in Associates	2009
İPSAS 8	Birgə müəssisələrdə iştirak payları	Interests in Joint Ventures	2009
İPSAS 9	Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər	Revenue From Exchange Transactions	2009
İPSAS 10	Hiperinflasiya şəraitində Maliyyə Hesabatları	Financial Reporting in Hyperinflationary Economies	2009
İPSAS 11	Tikinti Müqavilələri	Construction Contracts	2009
İPSAS 12	Ehtiyatlar	Inventories	2009
İPSAS 13	İcarə	Leases	2009
İPSAS 14	Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr	Events After the Reporting Date	2009
İPSAS 15	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi	Financial Instruments: Disclosure and Presentation	2009
İPSAS 16	İnvestisiya Mülkiyyəti	Investment Property	2009
İPSAS 17	Torpaq, tikili və avadanlıqlar	Property, Plant, and Equipment	2009
İPSAS 18	Seqment Hesabatları	Segment Reporting	2009
İPSAS 19	Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, Şərti öhdəliklər və Şərti aktivlər	Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets	2009
İPSAS 20	Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatların açıqlanması	Related Party Disclosures	2009
İPSAS 21	Pul Vəsaitləri Yaratmayan Aktivlərin Qiymətdən Düşməsi	Impairment of Non-Cash-Generating Assets	2009
İPSAS 22	Ümumi Dövlət Sektoru haqqında Maliyyə Məlumatının Açıqlanması	Disclosure of Financial Information About the General Government Sector	2009
İPSAS 23	Qeyri-kommersiya əməliyyatları üzrə gəlirlər (Vergilər və Köçürmələr)	Revenue From Non-Exchange Transactions (Taxes and Transfers)	2009
İPSAS 24	Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatlarının təqdimatı	Presentation of Budget Information in Financial Statements	2009
İPSAS 25	İşçilərin mükafatlandırılması	Employee Benefits	2009
İPSAS 26	Pul vəsaitləri yaradan aktivlərin dəyərdən düşməsi	Impairment of Cash-Generating Assets	2009

İPSAS 27	Kənd təsərrüfatı	Agriculture	2010
İPSAS 28	Maliyyə alətləri Təqdimat	Financial Instruments: Presentation	2010
İPSAS 29	Maliyyə alətləri tanınma və qiymətləndirmə	Financial Instruments: Recognition and Measurement	2010
İPSAS 30	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması	Intangible Assets	2010
İPSAS 31	Qeyri maddi aktivlər	Intangible Assets	2011
İPSAS 32	Konsessiya xidmətlərinin razılaşdırılması	Service Concession Arrangements: Grantor	2012
İPSAS 33	Hesablama metodu əsasında İctimai sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi	First Time adoption of accrual basis International Public Sector Accounting Standards.	2015
İPSAS 34	Fərdi maliyyə hesabatları	Separate Financial Statements	2015
İPSAS 35	Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları	Consolidated Financial Statements	2015
İPSAS 36	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə və birgə müəssisələrə investisiyalar	Investments in associates and joint ventures	2015
İPSAS 37	Birgə razılaşmalar	Joint arrangements	2015
İPSAS 38	Digər təşkilatlarda iştirak payları ilə bağlı məlumatların açıqlanması	Disclosure of interests in other entities	2015
İPSAS 39	İşçilərin mükafatlandırılması	Employee benefits	2017
İPSAS 40	İctimai sektor müəssisələrinin birləşməsi	Public Sector Combinations	2017
İPSAS 41	Maliyyə alətləri	Financial instruments	2020
İPSAS 42	Sosial qazanclar	Social benefits	2020

Cədvəl 2: Rusiya və İPSAS standartlarının müqayisəsi*

İPSAS	Standart	Əsas	PSAS Rusiya		Əsas
			Rəsmi tərcümə	Standart (Nəzərdə tutulan)	
-	İctimai Sektor Təşkilatları tərəfindən Ümumi Məqsədli Maliyyə Hesabatları üçün Konseptual Əsaslar	Konseptual Əsaslar (İFRS)	Mövcud deyil	İctimai Sektor Subyektləri tərəfindən Ümumi Məqsədli Maliyyə Uçotu və Hesabatı üçün Konseptual Əsaslar	İctimai Sektor Təşkilatları tərəfindən Ümumi Məqsədli Maliyyə Hesabatları
İPSAS 1	Maliyyə hesabatlarının təqdimatı	İAS 1	2012	Maliyyə hesabatlarının təqdimatı	İPAS 1
IPSAS 2	Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	IAS 7	2012	Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	IPSAS 2
IPSAS 3	Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələri və səhvlər	IAS 8	2012	Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələri və səhvlər	IPSAS 3
IPSAS 4	Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri	IAS 21	2012	Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri	IPSAS 4
IPSAS 5	Borclar üzrə məsrəflər	IAS 23	2012	Borclar üzrə məsrəflər	IPSAS 5
IPSAS 6	Konsolid edilmiş və fərdi maliyyə hesabatları	IAS 27	2012	Konsolid edilmiş və fərdi maliyyə hesabatları	
IPSAS 7	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə investisiyalar	IAS 28	2012	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə investisiyalar	IPSAS 7
IPSAS 8	Birgə müəssisələrdə iştirak payları	IAS 31	2012	Birgə müəssisələrdə iştirak payları	IPSAS 8
IPSAS 9	Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər	IAS 18	2012	Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər	IPSAS 9
IPSAS 10	Hiperinflasiya şəraitində Maliyyə Hesabatları	IAS 29	2012	Hiperinflasiya şəraitində Maliyyə Hesabatları	IPSAS 10
IPSAS 11	Tikinti Müqavilələri	IAS 11, IFRS 15	2012	Tikinti Müqavilələri	IPSAS 11
IPSAS 12	Ehtiyatlar	IAS 2	2012	Ehtiyatlar	IPSAS 12

IPSAS 13	İcarə	IAS 17	2012	İcarə	IPSAS 13
IPSAS 14	Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr	IAS 10	2012	Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr	IPSAS 14
IPSAS 15	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi	IAS 32	2012	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi	IPSAS 15
IPSAS 16	İnvestisiya Mülkiyyəti	IAS 40	2012	İnvestisiya Mülkiyyəti	IPSAS 16
IPSAS 17	Torpaq, tikili və avadanlıqlar	IAS 16	2012	Torpaq, tikili və avadanlıqlar	IPSAS 17
IPSAS 18	Seqment Hesabatları	IAS 14	2012	Seqment Hesabatları	IPSAS 18
IPSAS 19	Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, Şərti öhdəliklər və Şərti aktivlər	IAS 37	2012	Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, Şərti öhdəliklər və Şərti aktivlər	IPSAS 19
IPSAS 20	Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatların açıqlanması	IAS 24	2012	Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatların açıqlanması	IPSAS 20
IPSAS 21	Pul Vəsaitləri Yaratmayan Aktivlərin Qiymətdən Düşməsi	IAS 36	2012	Pul Vəsaitləri Yaratmayan Aktivlərin Qiymətdən Düşməsi	IPSAS 21
IPSAS 22	Ümumi Dövlət Sektoru haqqında Maliyyə Məlumatının Açıqlanması	-	2012	Ümumi Dövlət Sektoru haqqında Maliyyə Məlumatının Açıqlanması	IPSAS 22
IPSAS 23	Qeyri-kommersiya əməliyyatları üzrə gəlirlər (Vergilər və Köçürmələr)	-	2012	Qeyri-kommersiya əməliyyatları üzrə gəlirlər (Vergilər və Köçürmələr)	IPSAS 23
IPSAS 24	Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatlarının təqdimatı	-	2012	Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatlarının təqdimatı	IPSAS 24
IPSAS 25	İşçilərin mükafatlandırılması	IAS 19	2012	İşçilərin mükafatlandırılması	IPSAS 25
IPSAS 26	Pul vəsaitləri yaradan aktivlərin dəyərdən düşməsi	IAS 36	2012	Pul vəsaitləri yaradan aktivlərin dəyərdən düşməsi	IPSAS 26
IPSAS 27	Kənd təsərrüfatı	IAS 41	2012	Kənd təsərrüfatı	IPSAS 27
IPSAS 28	Maliyyə alətləri Təqdimat	IAS 32	2012	Maliyyə alətləri Təqdimat	IPSAS 28

IPSAS 29	Maliyyə alətləri tanınma və qiymətləndirmə	IAS 39	2012	Maliyyə alətləri tanınma və qiymətləndirmə	IPSAS 29
IPSAS 30	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması	IFRS 7	2012	Maliyyə alətləri məlumatın açıqlanması	IPSAS 30
IPSAS 31	Qeyri maddi aktivlər	IAS 38	2012	Qeyri maddi aktivlər	IPSAS 31
IPSAS 32	Konsessiya xidmətlərinin razılaşdırılması	Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Təfsiri Komitəsi (IFRIC) 12	2012	Konsessiya xidmətlərinin razılaşdırılması	IPSAS 32
IPSAS 33	Hesablama metodu əsasında İctimai sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi	IFRS 1	2012	Hesablama metodu əsasında İctimai sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi	IPSAS 33
IPSAS 34	Fərdi maliyyə hesabatları	IFRS 27	2012	Fərdi maliyyə hesabatları	IPSAS 34
IPSAS 35	Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları	IAS 27, IFRS 10	2012	Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları	IPSAS 35
IPSAS 36	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə və birgə müəssisələrə investisiyalar	IAS 28	2012	Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə və birgə müəssisələrə investisiyalar	IPSAS 36
IPSAS 37	Birgə razılaşmalar	IFRS 11	2012	Birgə razılaşmalar	IPSAS 37
IPSAS 38	Digər təşkilatlarda iştirak payları ilə bağlı məlumatların açıqlanması	IFRS 12	2012	Digər təşkilatlarda iştirak payları ilə bağlı məlumatların açıqlanması	IPSAS 38
IPSAS 39	İşçilərin mükafatlandırılması	IAS 19	2012	İşçilərin mükafatlandırılması	IPSAS 39
IPSAS 40	İctimai sektor müəssisələrinin birləşməsi	IFRS 3	2012	İctimai sektor müəssisələrinin birləşməsi	IPSAS 40
IPSAS 41	Maliyyə alətləri	IFRS 9			
IPSAS 42	Sosial qazanclar	-			

Mənbə: [https://beu.edu.az/root_panel/upload/files/beu_edu_az/documents/Economy_BO OK_2021_END.pdf](https://beu.edu.az/root_panel/upload/files/beu_edu_az/documents/Economy_BO_OK_2021_END.pdf)

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları.....	70
Cədvəl 2: Rusiya və İPSAS standartlarının müqayisəsi.....	72
Cədvəl 3: Maliyyə nəticələrinin təhlilində istifadə olunan mənfəət göstəriciləri.....	22
Cədvəl 4: Büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə MHBS-a əsaslandırılması.....	24

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Mühasibat informasiyalarının istifadəçiləri.....	24
---	----